

Science and Halacha

Show# 50 | January 2nd 2016

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קז עמוד ב

דתניא, רבי אליעזר אומר: ההורג כינה בשבת - כהורג גמל בשבת. מתקיף לה רב יוסף: עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בכינה, דאינה פרה ורבה. אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין - לא פליגי.

זוהר כרך ב (שמות) פרשת תרומה דף קסא עמוד א

אתה הראת לדעת הכא רזא דרזין לאינון ידעי מדין, זכאין אינון כל אינון דמשתדלי באורייתא, ובגין דכד ברא קודשא בריך הוא עלמא אסתכל בה באורייתא וברא עלמא ובאורייתא אתברי עלמא כמה דאוקמוה דכתיב (משלי ט) ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן.

בראשית רבה פרשת בראשית פרשה א אות א

ד"א אמון אומן, התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקדוש ברוך הוא, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפטראות, ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפושין, כך היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה, ובורא את העולם, והתורה אמרה בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא תורה, היאך מה דאת אמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו.

רמב"ן בראשית הקדמה

וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למ"ש גנב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים וצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חברו ומספרם ומקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא יתב' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר

והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקדוש ברוך הוא וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך א"ל הל' למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפ' שיר השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יבא אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה הי' לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי' כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם /שכתוב בה/ אפי' ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממקום הות תולדתא חדידתא למלך או לשליט דחדיו מעלנא דכל ב"נ לעלמא ומפקנא שויאת חדיו מיטול כן צלית ואיתיהיבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא. יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת למלך או לשליט אחד הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמזלתא שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזנבותה יד ודהיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקבעיהון דכוכביא מתנא דבעירא וחימתא דחיויאתאי. עוזיהון דרוחי ומחשבתיהן דבני אנשא גינסי דנצבתא וחיליהון דעקרי כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית. ואמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים ואלכסונות הזנבות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבי' לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ואותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהי' בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובטבע הצומח כידוע מספר העבודה המצרית שהיו בקיאים מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין. וכך אמרו אפי' פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר משתיתו של עולם למה מציון מכלל יופי

אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף צד עמוד ב

תנו רבנן, חכמי ישראל אומרים: גלגל קבוע ומזלות חוזרין, וחכמי אומות העולם אומרים: גלגל חוזר ומזלות קבועין. אמר רבי: תשובה לדבריהם - מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: ודילמא כבוצינא דריחיא, אי נמי - כצינורא דדשא. חכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובליילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובליילה למטה מן הקרקע. אמר רבי: ונראין דבריהן מדברינו, שביום מעינות צוננין ובליילה רותחין.

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף ח עמוד א-ב

נחש לשבע שנים, ולאותו רשע לא מצינו חבר, ויש אומרים: מוכססים. מנא הני מילי? אמר רב יהודה אמר רב, ומטו בה משום דר' יהושע בן חנניא: שנאמר ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, אם מבהמה נתקללה מחיה לא כ"ש? אלא לומר לך: כשם שנתקללה הבהמה מחיה אחד לשבעה, ומאי ניהו - חמור מחתול, כך נתקלל הוא מבהמה אחת לשבע, דהוה ליה שב שני. אימא: כשם שנתקללה חיה מבהמה אחת לשלש שנים, ומאי ניהו - ארי מחמור, כך נתקלל הוא מחיה אחת לשלש שנים דהוה ליה תשע שנים! מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה? מכל הבהמה ומכל החיה כתיב, ארור הוא מבהמה שנתקללה מחיה; ואימא: כשם שנתקללה בהמה מחיה - אחד לשלש, ומאי ניהו - עז מחתול, כך נתקלל הוא מבהמה אחד לשלש, דהוה ליה חמיסר ירחי! איבעית אימא: מכל הבהמה כתיב, אי בעית אימא: קללה הוא, קללה שדי עילויה. א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה: נחש לכמה מיעבר ומוליד? א"ל: לשב שני; והא סבי דבי אתונא ארבעינהו, ואוליד לתלת? הנהו מיעברי הוו מעיקרא ד' [שנין]; והא קמשמשי שמושי! אינהו נמי משמשי כאדם; והא חכימי אינהו? אגן חכימין מינייהו וכו'.

ספר תורת העולה לרמ"א ז"ל - חלק א - פרק ב

הדעת השני דעת חכמי ישראל שאמרו מזל חוזר והגלגל קבוע ואע"פ שאמרו ונצחו חכמי האומות כו' כבר כתבתי בזה בפ' המגילה שלי ובספר אגדות שאין דעתם לומר שחזרו בהן חכמי ישראל רק שבסבות הגלות נשכח מהן אותו הדרך ולא ידעו לכוון כל דרכי התכונה ע"פ התכונה היא והוצרכו ללמוד על פי תכונת הגויים וזהו ענין ההודאה וכמו שהוכחתי כל זה בספרים הנ"ל בראיות ברורות.

תלמוד בבלי מסכת הוריות דף ב עמוד א

הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה, והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם, בין שעשו ועשה עמהן, בין שעשו ועשה אחריהן, בין שלא עשו ועשה - פטור, מפני שתלה בב"ד. הורו ב"ד, וידע אחד מהן שטעו

או תלמיד והוא ראוי להוראה, והלך ועשה על פיהן, בין שעשו ועשה עמהן, בין שעשו ועשה אחריהן, בין שלא עשו ועשה - הרי זה חייב, מפני שלא תלה בב"ד. זה הכלל: התולה בעצמו - חייב, והתולה בב"ד - פטור.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיג

תשובה שהשבתי למונטפשליר. כבודך יכריחני ומעלתך מגדרי תוציאני. כל ימי גדרתי בעדי ולא אצא חוץ מגדרי לבל אשים דבורי במה שרבו בו החקירות עד אמצא איש נבון וחכם להוציאני ממבוכות הנסתרות. ועתה אתה אוחז בערפי להוציא מה שאין לי חפץ בו. על פי כי דברים אלו שאמרת אין לבבי /לבי/ מכיל חקירתם כי רבה מבוכתם ונפלאה ממני אמתתם לאמר מצאתי און לי ויש דברים שאסמוך על יסודותם. אבל מה אעשה ואהבתך ומעלתך הסיתו אותי לענות בחכמה נעלמה ויהי מה ואם לא ישיג לבבי עומקה ורומה. ואומר אני כי באמת פעם אחת שאלני אחד מאנשי החכמה אשר בארצכם על עשיית צורת אריה במתכת לרפואה. והתרת כי אמרתי שאיני רואה שום איסור בעשיית הצורה לרפואה. והבאתי לו ראייה מסלע שעל גבי הצינית ששנינו בפרק במה אשה יוצאה (דף פ"ה) יוצאין בסלע שעל גבי הצינית. ואמרינן עלה בגמרא מאי צינית בת ארעא. מאי שנא סלע. אילימא דכל דקשי מעלי לה ליעביד ליה חספא. ואי משום שוכתא ליעביד ליה טסא. אלא משום צורתא ליעביד ליה פולסא. אמר אב"י כלהו מעלו לה כלומר הקושי ושוכתא וצורתא. אלמא צורה לרפואה מותר. ואי משו' צורת אריה ומשום לא תעשון אתי (שמות כ') לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרום. הא אמר אב"י לא אסרה תורה אלא דמות ארבע פנים בהדי הדדי חוץ מפרצוף אדם. ואמרתי שגם מורנו הרב הגדול רבינו משה בר נחמן ז"ל היה מתיר ועושה. ואין לנו גדול ממנו בחכמה ובמנין וביראת חטא. וכשהתרתי לא ידעתי שנפלה מחלוקת שם בחכמי הארץ שאין דרכי לענות על ריב ולא אחקרנו. ואחר מיכן באו אלי שאלו' על זה מן החכמים החולקין לומר שהצורה לרפואה אסורה. ודחו אותה ראייה שהבאתי מסלע שעל גבי הצינית. אף על פי שדחו אותה בענין שאינו מתקבל כלל לה והשבתי כדי שלא אכניס עצמי במחלוקתם. שאם הם מנצחין זה את זה מה לי לנפול בדבריהם. אבל בעושה אותה בעונה ידועה כמדומה שעל זה לא נשאלתי ולא השבתי. ומכל מקום איני רואה שיאסרו לחלוטין כל הצורות וכל העונות וכל המעשים וכל הדבורים בכל ענין. לא משום לא תעוננו ולא משום לא תנחשו ולא משום מה שיראה כשוף או דרכי האמורי. ואתה הפרזת על המדות ואמרת שחכם אחד אמר לך שיש ספר אחד בזה. ושיש מן הצורות במתכת מיוחד וכורך בבגד צמר מיוחד ועושה להם הקטרה מיוחדת בשעוה או בדבר אחר. ואין ספק כי זה מדרכי עבודה זרה ואם באת להקטיר הצורה הקטנה שבספר ההוא תתיר הכל. כי כל המינין נופלין תחת הסוג ובנין אב לכולם. אלו דבריך. ובאמת כל שיש שם הקטרה אסור. שההקטרה והזיבוח והניסוך וההשתחואה ארבע עבודות אלו אסורין לכל עבודה זרה ואפילו לפעור. אבל בלא כן אין לאסור הכל לפי שאני רואה בדברי חכמי התורה רצוני לומר בגמרא ובירושלמי דברים שהותרו מכללם כמו שאכתוב אליך. ומי יתן וידעתי חכם בארץ ואעשה לי רב עלי ואשמעיניה וישמיעני ובסתום חכמה בכל אלה יודיעני. ואדון בזה עמך וגם הרב הגדול מורה צדק הרב רבינו משה ברבי מימון ז"ל. ולא כמשיב על דבריו ועל דבריך רק כחוקר ושואל אולי תמצא ארוכה למבוכה. כתבת שהעושה צורה בשעוה ידועה אפילו לרפואה עובר משום לא תעוננו. שהתורה לא אסרה אלא דבר שיש בו קצת עיקר שיש בו כדי לטעות. אלו

דבריך. ואפשר שהוא כן. אבל הרב /רמב"ם/ ז"ל כתב בהפך שכן כתב בהלכות עבודה זרה. זה לשונו כל המאמין בדברים אלו ובכיוצא בהם ומחשב בלבו שהן אמת אבל התורה אסרה אותם אינו אלא מן הסכלים /הכסילים/ ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתם שלמה. אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברי' שאסרה תורה אינם חכמה. אלא דברי תוהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעה ונטשו דברי דרכי האמת בכלל". ומפני זה אסרה תורה כשהזירה על כל אלו הדברים (דברים י"ח) תמים תהיה עם ה' אלהיך ע"כ לשונו. וכפל עוד זה בפרק ל"ז בספר המורה זה לשונו והמעשים האלה אשר יעשו המכשפים אין ההיקש נותן אות' ולא יאמין שכל שהם יחייבו דבר כלל. עוד חזר וחזק דברים אלה בספר המור'. ואלו היה בידנו להכריע היה נראה יותר כמו שאמרת לפי שאמרו בפרק חלק (דף ק"א) שרי שמן ושרי בצים נשאלין מהן בשב' מפני שמכזבין. וכן באוב וידעוני בשאול ובחרטומי מצרים שהעידה התורה השלמה שעשו בלטיהם ובלהטיהם. ומכל מקום יש לי מקום עיון בדברי הרב ז"ל. שמתוך דבריו נמצינו למדים שכל דבר שנמצא בו תועלת באמת אינו בכלל מה שאסרה תורה מאי זה צד שיהיה בין מסגלה אמיתית שנמצאת בהן בגופן בין שנתאמ' מצד הנסיון. ונמשך הרב עוד בזה להתיר מה שנמצא בו מצד סגולה הלקוחה מסגולה אחרת מקרית. כגון מסמר הצלוב שאין סגלתו כסגלת שן של שועל. שסגולת שן של שועל היא מצד עצמה כסגולה הנמצאת באבן השואבת. וסגלת אותן שמנה הרב סגלת הפאוניא' וצואת הכלב וזולתן הרבה. אבל סגלת מסמר הצלוב אינה מצד הברזל עצמו ולא מצד צורת המסמר. אלא מצד המקרה שקבל מן הצלוב ומן הסגולה ההיא תמשך עוד סגולה אחרת לפעול באיש דאית ליה זירפא. וכמהו אבן תקומה שמצאו שמצלת האשה שלא תפיל ולא היא בלבד אלא אפילו משקלה. ואעפ"כ מותר וכמו שכתב הרב ז"ל זה לשונו ואל יקשה בעיניך מה שהתירו (שבת פ"ו דף ס') מסמר הצלוב ושן של שועל. כי הדברים בזמן ההוא היו חושבין בהם שהוציא אותן הנסיון והיו משם רפוא'. והולכין על דרך תליית העשב שקורין פאוניאה על הנכפה וצואת הכלב על מורסת הגרון. שכל מה שנתאמת נסיונות כאלו אף על פי שלא יגזרו ההקש הוא מותר לעשות משום רפואה. הנה אחר שאסר התיר כל מה שנמצא בו תועלת מצד הנסיון. ואם כן מותר לסמוך על נסיוני הקודמים. ואין אנו אסורין בהן עד שיבחן הנסיון בהתאמת לעינינו. שהרי מסמר הצלוב ושן של שועל אנו מותרין לסמוך על נסיונם של הקודמים וכמו שאנו סומכין על חכמי הרפואה באותן הרפואות שאין ההקש הטבעי גוזר אותם. ולא על חכמי התורה וחכמי הרפואות בלבד אלא על כל האנשים שאומרים שנתנסה הענין ההוא התירו לנו לסמוך עליהן כבעלי הקמיעין. שהרי התירו הקמיעין בין של עיקרין בין של כתב. ולא פי' לנו חכמים אי זה קמיע של כתב ואי זה עיקר מן העיקרין. והרב זכרונו לברכה בספר המורה כתב לאיסור אחר שהתיר. והוא שכתב שם בפרק ל"ז זה לשונו כל מה שיאמרו שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נהגו להתיר לפי דעתם כמנהג הסגלות והכחות המיוחדות אסור. והוא אמרו (ויקרא כ') לא תלכו בחקות הגוי והם אשר יקראו דרכי האמורי מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים ושהם דברים לא יגזרם היקש טבעי. הנה שאסר לנו אפילו מה שיש בו תועלת מצד הסגלה כל שאינו גוזר אותו העיון הטבעי. ונשוב לאסור מסמר הצלוב משום דרכי האמורי אחר שהתרנו אותו. לא ידענו אי זה נקח בידנו למעשה מדברי הרב או ההיתר כמסמר הצלוב או מה שאסר משום דרכי האמורי. ואולי יאמר הרב ז"ל שאפי' מה שתלה בספריה' לסגלה לא נאמין לפי שעיקר ענינם לתוהו ולהבל בעיני

המכשפים. אבל מה שאמרוהו חכמים ז"ל נאמין ונסמוך לעשות מעשה מצד מה שהתירו ונתאמת להם לסגלה. ושמנו הרב ז"ל במבוכה רבה. ועוד אני חוזר ושואל על זה לפי שאני רואה בגמרא דברים רבים יראה מהם שהתירו מכלל הנחשים והלחשים ומן המכשפ' וההתעונות בשבת וחולין ועבודה זרה וגיטין וסנהדרין בגמרא ובירושלמי בשבת. באותן שנאמרו בשילהי פרק במה אשה יוצאה (דף ס"ז). כתוב בספרינו אין בהם משום דרכי האמורי ואין באחד מהן אפי' אחד שיגזור העיון הטבעי. ואפילו למאן דאמר התם כולוהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מהני. משיש' לו עצם בגרונו מביא מאותן /מאותו/ המין מניח לו על קדקדו ואמר הכי חד חד נחת בלע בלע נחת חד חד לאדרא נימא הכי ננעצת' כמחט ננעלת כתריס שיאה שיאה. הנה שיש בכאן מעשה ודבור ממה שאין העיון הטבעי גוזר. לא מעשה שיועיל הנחת המין ההוא על הקדקד ולא הדבור באותן המלות והותרו בגמרא. ויראה דרבי חייא בר אבא דאמר דכולוהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מהא כי זה תתיר אותו הנסיון ומותר משום רפואה. ועוד שם /שבת/ (דף ס"ו ב') אמר אביי כל מנייני משמא דאימא וכל קיטרי בשמאלא. ומה תועלת יש בין שם האם לשם האב ובין השמאל לימין לפי העיון? וליתן בדבר ידוע ולומר דברים ידועים אמר אביי וליתן בדבר ידוע ולומר דברים ידועים אמר חזירא וכו'. ואי לא ליתב אפרשת דרכים. וכי חזי שומשמנא גמלאה דהוי דרי מידי לישקליה ולישדיי' בגובתא דנחשא ולסתמ' באברא ולחתמיה שיתין גושפנקי וליברזליה ולידריי' ולימא ליה טעונאי וטעונך עלך. ואי לא לישקול כוזא חדתא וליזיל לנהרא ולימא ליה נהרא נהרא אוזפן כוזא דמיא לאורחא דאיכלע לי. ולהדריה שבעה זמני עליה ולישדייה לאחוריה. ולימא ליה נהרא נהרא שקול דיהבת לי דאורחא דאיכלע ביומיה אתא וביומי' אזלא. והנה בכאן מי ידוע במילתא ובמיא ובכלי ידוע של נחשת ומקום ידוע בנהרא ומנין חותמו' ומלות ידועו' ומנין ידוע של הקפות ואין אחד מהן גוזר העיון הטבעי והתירו. ולא תאמר כי זה דברי אשה דאומנתו של אביי אמרתן. כי בודאי משאמרן אביי וקבעו אותן בגמרא האמינום וסומכין עליה. ועוד לשם כאלה רבים שאמרום חכמים ולא אומנתו. ולא עוד אלא אפילו רבי יוחנן דטוביני' דחכימי /שבת נ"ו/ (שם) דאמר רבי יוחנן לאשתא צמירתא לישקול סכינא דכוליה פרזלא וליזיל להיכא דאיכא ורדינאה וליקטר ביה נירא ברקא. ויומא קמא לידוק ביה פורתא ולימא וירא מלאך ה' וגומר. והנה כאן מתכת ידוע ומקום ידוע וקשרים ידועים ובימים. ובחולין פרק כל הבשר (דף ק"ה ב') ברב חסדא ורבה בר רב הונא שעשו מעשה בעצמן. כדאמרינן דאזלי בארבא וההיא מטרוניתא אמרה מילתא ואסרת' לספינתא ואמר איהו מלתא ושריוה. ובשילהי פרק ארבע מיתות (דף ס"ז ב') רבי ינאי איקלע לההיא אושפיזא אמר להו אשקיון מיא וקריבו ליה שתיתא. חזייה לההיא איתתא דהוה מרחשן שפוותהא שדא פורתא מיניה והוה עקרב. אמר אנא שתאי מדידכו אתון נמי שתו מדידי. אשקיייה הוה חמרא רכבא סליק לשוקא וכו'. ושם בירושלמי ברבי אליעזר ורבי יהושע בן חנניה מעשים רבים כמוזכר שם. וכן שם בשבת לסימטא לימא בזבזיה מס וכו'. אלן מלכיא דאשתלחו לארע' דסדום. ולשידא דבית הכסא לימא הכי. ובגיטין פרק קורדיקוס (דף ס"ט) כאלה אין מספר. לשברירי דיומא לימא הכי ליעביד הכי. ולשברירי דליליא ליעביד הכי ולימא הכי. וכן בפרק קמא דעבודה זרה (דף י"ב ב'). ובאמת אין אחד מכל אלה גוזר העיון והתירום. וכן אסרו לשתות ולאכול זוגות. והקפידו ז"ל עליהם הרבה עד שהקשו בתקנת ארבע כוסות של פסח ומתקני רבני /רבנן/ מילתא דאתיא לידי סכנה. והוצרכו לומר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה. ומן הנחשים אסרו לחוש ולומר נפלה פתו מידו צבי

הפסיקו בנו קרא לו מאחריו ושלא לחוש לקול גברא בדברא ולקול אתתא במתא. והתירו לסמוך בקול אתתא בדברא ובקול גברא במתא. וכן יונתן בן שאול סמך על כיוצא בדברים אלו ואמר (שמואל א' י"ד) אם כה יאמרו אלינו עלו אלינו ועלינו. ואותו צדיק שעשה השם הישועה הגדולה ההיא לישראל על ידו לא עבר עבירה ולא נעשה מנחש. ואף על פי שהרב ז"ל אסר אותו ואמר שהוא נחש מן הנחשים שאסרה תורה כבר השיג הרב הראב"ד ז"ל בהשגות והאמת אמר. וכן אמרו רבי יוחנן בדיק בינוקא וסמך על זה כמוזכר בחולין. שמואל בדיק בספרא ורב בדיק במעברא. ובפר' חלק (דף ק"א) אמרו סכין וממשמשין בני מעים בשבת ולוחשין לחישות נחשים ועקרבים בשבת. ועוד שם תנו רבנן שרי שמן ושרי בצים מותרין מפני שמכזבין לוחשין על שמן שביד. ועל שאלת השדים אמרו שם בברייתא אין שואלין בדבר שדים בשבת. רבי יוסי אומר אפילו בחול אסור. אמר רב הונא הלכה כרבי יוסי. ואף רבי יוסי לא אסר אלא משום סכנה כי הא דרבי יצחק בר' יוסף דאיבלע בארזא ואיתעביד ליה ניסא ופקע ארזא ופלטיה. ובגיטין פרק קורדיקוס (דף ס"ח) בשלמה דכתי' (מלכ' א' ו') ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. ושאל לחכמים היכי אעביד ואמרו ליה זיל אייתי שידא ושידתין. וכן עשה ושאל מהן על השמיר. הנה כל אלו הוציאו מכלל מנחש ומכשף והרבה כיוצא באלה. וגם הוציאו מכלל מעונן ומכוין מעשיו בעונה ידועה. אמרו בפרק קמא דע"ז (דף ד' ב') ברבי יהושע בן לוי דהוה מצער ליה ההוא גוי. אייתי' תרנגולא אסריה אכרעיה דפוריא סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים כי איתער. אמר שמע מינה (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב ואפילו לגוי. ובשבת פרק מפנין (דף קכ"ט ב') אמר שמואל פורסא דדמא חד בשבא וארבעה ומעלי שבתא. אבל שני וחמישי לא דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני וחמישי שבית דין של מעלה ושל מטה שוין כאחת. בתלתא מאי טעמא לא משום דקיי"ל מאדים בזוגי. מעלי שבתא נמי קיי"ל מאדים בזוגי? כיון דדשו ביה רבים (תהלים קט"ז) שומר פתאים ה'. אמר שמואל ארבע דהוא ארבע ארבע דהוא ארבע עשרין וארבע ארבע דליכא ארבע בתריה סכנתא. מעלי יומא דעצרתא סכנתא. וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבי משום יומא דעצרתא דנפיק זיקא דשמיה טבוח. ובכתובות (פ"ק דף ה') בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמר' בו ברכה לדגים. ואלמנה נבעלת בששי הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם. ואנשי מעמד היו מתענין בכל יום כנגד מה שנברא בו באותו היום על מפרשי ימים בשני שבו נחלקו המים. ובשלישי על הולכי מדברות ברביעי שלא תפול אסכרה בפי התינוקות דמארת חסר כתיב. בחמישי על עוברות וכו' שכל יום ויום תתחזק בו המלאכה שנבראה בו. ועל כן נראה דרב הושעיא ורב חנניא שהיו עוסקין בספר יצירה כל מעלי יומא דשבתא וברו עגלא תלתא ואכלי ליה. ולא עושין כן בארבעה פרקים שמשחיטין בהן את הטבח בעל כרחו שצריכין הכל יותר לבשר. אלא במעלי שבתא משום שבו היתה בריאת הבהמה. ובעלי הקמיעין שאמרו דאיתמחי גברא. היינו שהוא בן מזל שקמיעיו מצליחין. וכלן משגיחין לכיון מלאכתן במזל ידוע בחודש וביום. וכן כותבין בקלף ידוע בעור שליל ובעור צבי. ושמוש תלים שמוסכם ביד גדולי ישראל כולן מסכימין שצריכין עונה ידועה. ושמעתי שאף רבי עקיבא שאמר מעונן זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת מחר יפה ליקח לימודי ערבי שביעית יפות עקרי קטניות מחיות רעות הוא עשה תפלה ידועה למוצאי שבת. וכן בבבא בתרא אמרו בפרק מי שמת (דף קמ"ז) שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת בית דוד ואל תמרדו במלכותו ויום טוב של עצרת ברור זרעו חטים. רב

חסדא אמר בלול איתמר. ובאמת דברים אלו כלן צריכין זמן לתקן ולישבן ומי יתן ידעתי ואמצאנו. ואף על פי שנאמרו דברים רבים בספרים מספרי דרכי האמורי אין אומרים כלן תחת סוג אחד הם ואב אחד לכלן ואין להתיר אחד מהם כמו שבא בכתבך. שאין הספר משתפן להיות הכל מותר או הכל אסור. שאפילו בספרי הקוסמין והמנחשין ובספרי דרכי האמורי יש דברים מותרין. ותדע דהא אמרין בההיא דפרק במה אשה יוצאה (דף ס"ז) תני תנא בפרקא דאמוראה קמי' דרב זביד. ואמר כולהו אית בהו משום דרכי האמורי לבד מיהא דאלמא באותו פרק שאספו בו דרכי האמורי ההוא מיהא מותר. וכן יארע לנו בספרי הפלוסופים שיש בהם לנמנע טבע קיים ועושין זה סוג לכל המציאות. ומזה ודאי יצא להם בטול האותות כקריעת ים סוף ועמידת השמש והירח ויציאת המים מן הסלע ועליית /ועלית/ הבאר עם ישראל בכל מסעיהם. ובכלל חדוש העולם והמן וכלל דברים אלו אסור לשמען כש"כ לאמרן. וכיון שכן נאמר שכל מה שבספריהם שקר ואסור להאמין ולעשות שום דבר שאמרוהו ושכללוהו בספריהם. אלא כל הספרי' אם יש בהם דברי' של שקר ושיש בהן מן האיסור ברובן אפשר שיש בהם דבר יוצא מכללם ומותר. והרי הספרים כרמונים שזורקין את הקליפים ואוכלים את הגרעינים היפים. ולפי שבאו דברים אלו בספרינו המקודשים לרבותינו החכמים. ובהפך זה יראה מפשטי מקראי התורה מקראות מלאי' שלמים (דברים י"ח) לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומכשף. נלאה לבבי למצוא הפתח ולפתח חרצובות אלי ומחפש אני כמחפש בנרות ולא כמקיים בביאור וגוזר גזרות. ואולי אמצא קצת עולה למקצת המבוכה הזאת ואם לא לכול'. ואומר אני כי מחסד עליון היה בתחלת הבריאה להמציא בעולמו דברים להעמיד בריאות הנבראים. שאם יקרה המקרים כחליים ושאר הסבות יוצאו הנמצאים מגדר טבעם השלם יהיו אלו מוכנים להחזירם אל גדרם או להעמידם על בריאות'. ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון כסמים והמסעדים הידועים לחכמי הרפוא' או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון. וכן הענין בעצמו בשאר הנמצאים שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל כמסמר הצלוב ושן של שועל ואבן תקומ'. וכן תמשך הסגלה בסמים הידועים המחממים בחומם ובסגל' יועילו לדבר החם וכיוצא בזה הרב'. ואינו מן הנמנע שיהיה בזה אסור גם בדבורים כענין הקמיעין והדומה לזה. ועל כן אמרו אב"י ורבא דרך כלל כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ואמנם כתב יתעלה בתורתו (דברים י"ח) תמים תהיה עם ה' אלהיך. ותמים הכתוב כאן פירושו אצלי כולל האזהרה וההבטחה. הזהיר שלא נשתבש ונחוש להבלי הגוים הקוסמים והמנחשים ואוכלי הדם בכוננתם הרעה להמשיך להם שדים לא אלה רק היות תם עם השם רוצה לומר לך עמו בתמימות מלשון ואני בתומי הלכתי. והבטיח שבעשיית מצותיו ובעבודתו יהיה תמים לא יגע בו רע מלשון שה תמים הפך מה שיחשבו אותם הטועים. והוא אומר לאות (דברים י"ח/ שם) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. ואולם הבטחון נחלק לענינים לפי הזמנים ולפי האנשים. ודרך כלל לעולם נבטח כי נלך בטח בלכתנו בדרכי התורה השלמה. והיא המצלת מן המקרים והסבות הנסתרות כאמרו (משלי ו') בשכבך תשמור עליך. וזה כולל פרשה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ופרשת אם בחקותי תלכו. וצדקה תציל ממות שלא מדעת בנס נסתר כמעשה בתו של רבי עקיבא ומעשה דשמואל ואבלט כמזכר בשילהי שבת (דף קנ"ו ב'). ואם חל המקרה כחליים מותר להתעסק ברפואות ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמתת הרפואה ממנו וידרשנו. ולא שיכוין שהכל תלוי בסם הפלוני וברפואת האיש הרופא. והוא אמרו באסא

(דבה"י ב' י"ו) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאי'. ומי שהשיגו החולי אינו סומך על הנס שלא לשאול ברופאים ולהתעסק בדברים המועילים בין בדברים הטבעיים בין בסגולות. והוא אמרו ורפא ירפא ואמרו ז"ל מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. ואמרם נתנה רשות לומר שאין זה הפך מה שהזהירה התורה בהשגחה. ובגדר זה נכנסו כל דרכי הרפואות אפילו מה שמועיל בסגולה מן הסגולות בין בעצמים בין בדבורים. וזה דרך הקמיעים בין קמיע של כתב בין קמיע של עיקרין. וכן כל מה שאמרו בשבת וחולין וסנהדרין ובעבודה זרה ובשאר המקומות שכתבנו למעלה. והוא שאמרו אביי ורבא /חולין ע"ז/ כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ולא עוד אלא שאסור להכנס בעיני הסכנות ולבטוח על הנס והוא אמר' שקיר נטוי מזכיר עון. ואמרו כל הסומך על הנס אין עושין לו נס. ומותר לבטוח באדם והוא שלא יסור לבו מן השם. ואמרו ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה' יסור לבו. אך לבטוח בשם ושיעשה לו תשועה ע"י האיש הפלוני מותר ומצוה. וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם זולתי האנשים השלמים ושזכיותיהם מרובות. כמעשה דרבי חנינא בן דוסא עם הערוד שאמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד. ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא. וכמעשה דרבי חנינא שהיתה אשה מחזרת ליטול עפר מתחת רגליו לכשפי'. ואמר לו שקולי אין עוד מלבדו כתיב (דברים ד'). והקשו והא אמר מר למה נקראו שמן כשפים שמכחישים פמליא של מעלה. והשיבו שאני ר' חנינא דנפישן זכוותי'. ואפילו החסיד שבחסידיים אין להם רשות לעשות במלאכתן דרך הבטחון רק כדרכו של עולם. שלא יאמר אדליק נרי במים או ביין ואסמוך על הנס. אף על פי שאמר במס' תענית (פ"ג דף כ"ה) הוא החסיד לבתו ששגגה בערב שבת ושמה בנר יין במקום שמן ונצטערה. אמר לה בתי אל תצטערי מי שאמ' לשמן וידליק הוא יאמר ליין וידליק. וכן מותר שיעשה אדם דבר קודם חול המקרה כדי שלא יחול או יאמר דבר או מקרא אחד אפילו מן התורה להגן. וזהו שאמרו בע"ז (דף י"ב ב') אי צחי לזדהר משברירי. ולימא הכי לנפשיה פלניא אמרה לך אימיך אזדהר משברירי ברירי רירי ירי רי. ואמרינן בשבועות פרק ידיעות הטומאה (דף ט"ו ב') שיר של פגעים ובנבלים ובתופים ואומר (תהלים צ"א) יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי'. ואומר (תהלים ג') מזמור לדוד ה' מה רבו וכו' לה' הישועה. ר' יהושע בן לוי ישועה בן לוי מסדר להני קראי וגני. והיכי עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה? להגן שאני. וכן בחולין (כל הבשר דף ק') אמר אביי משמיה דרבה הא דלא משו מיא בתראי אארעא משום דרוח רעה שורה עליהן. ולא שקלי מידי מפתורא בדנקי' איניש כסא ביד' משום דקשי לרוח צרדה. ומר בר רב אשי קפיד אאסיתא ובכנא דתבלי דצריכי לסעודת'. ועוד שם רבים כיוצא באלו. ואין זה ממיעוט הבטחון דאדרבא אסור להשען על הנס. ואפילו במקום הדברים שנודעו לחכמים בסגלה שצריך להשמר ואין העיון הטבעי משיג. הנה שנכנסו בכלל ההיתר הזה כל שאמרוהו שיש בו משום רפואה בין בסגולת העצם בין בסגולת הדבור והפעולות. ואפשר שאפילו העתים והשעות בכלל זה כל שהוא עושה צורה לרפואה ונותן דעתו לשמים. לא כאותן שמכונין לשר השולט באותו יום שזה כעובד אותו. והוא שהכ' אומר (דברים ד') פן תשא עיניך השמים וראית את השמש ואת הירח כל צבא השמים ונדחת והשתחווית להם ועבדתם. ובחובר חבר אמרו המחבר נחשים ועקרבים ואמרו ז"ל שלוחשין על הנחשים והעקרבים. ונראה שזה נכנס בכלל כל שהוא לשום רפואה מותר שלחיש' עקרבים שהתירו היא לחישה על המכה של נחשים ועקרבים וכמו שכתב הרב ז"ל בהלכות בפרק ארבע מיתות. גם בניחוש שיש בכללו חכמת התיירין שהיא מן הנחשים בעופות אמרו במעשה

דרב עיליש דשמע עורב ויונה אומרין עיליש ברח עיליש ברח וסמך עליהם וברח וניצל. ואולי גם זה משום דשבי כולו איתנהו ביה ובכלל רפואה ויותר ממנה היא. ושלא ילך אחרי נחשים אלו אלא שאם שמע במקרה שמות' לסמוך עליו להנצל מן השבי. ובכלל מעונן אמרו ראש חדש הוא מוצאי שבת הוא. ואמרו לא יקיז דם בראש חדש וזהו גם כן מצד היתר במקום רפואה משום דאיכא חולשא כמוזכר שם בגמ'. גם בלא יקיז בשני ובחמישי שאמרו מפני שהם ימים קבועין לדין בית דין של מעלה ובית דין של מטה. ואין בזה הסרת הלב מן השמים רק כמאמין בהשגחה ומוסיף ביראת ה'. וכמצו' התרועה וההכנעה בראש השנה שהוא מוכן לדין עמים ונוסיף/ומוסיף/ יראה וההכנעה בוידויין להגן מדין שמים. דכל שעת הדין והפקידה על באי עולם קרוב יותר לעונש. על כן אמרו אדכורי ריתחא בריש שתא לא מדכרין. ואמר ליה רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה. ואמר ליה בעידן ריתחא ענשי ושעת החולי כעולה לידון. וכמו שאמרו בעולה לגרדום לידון שאומרין לו הבא ראה והפטר. יום ההקזה כשעת הסכנה שהכח נחלש בהתמעט הדם ואפילו רוח מועט מזיקתו. ושמואל שהיה רופא לא היה מקיז אלא בבית של שבעה אריחי. ומזה הזהירו שלא להקיז דם באותן הימים העומדים בזוגי למאדים. ובערב עצרת שהרוח רע וחזק באותו יום דשמו טבוח כנזכר שם. ואמרו שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. והזהירו להשמר מזוגות לפי שמלאכי החבלה מקפידין בהן. וכבר הזכירו בגמרא מה שאירע מן ההיזק על זה. ומה שאמרו בבעילת הנשואות בחמישי וששי מפני שהעסק בפריה ורביה. והימים האלה רצוני לומר חמישי וששי נתברכו מפיו יתעלה בתחלת הבריאה בפריית ורביית בעלי חיים כדגים והעופות והאדם. וכבר אמרתי שכל יום מימי הבריאה פועל יותר במלאכה שנתחדשה בו משאר הימים. וכן אפשר שמותר להתעסק באותן הדברים האסורים כדי לבטל מעשי מכשופי המכשפים. והוא שאמרו בפרק כל הבשר במעשה דההיא מטרוניתא דאמרה מילתא ואסרתה לספינתא ואמרו אינהו מילתא ושרויהא. ונכנס בכלל זה מעשה דר' אליעזר ור' יהושע בן חנניא שעשו עם אותו המין במרחץ. ומעשה שעשו באביו של רבי יהודה בן בתירא ברומי כמוזכר בירושלמי בפרק ארבע מיתות. והוא הטעם שאמרו בשילהי פרק קמא דסנהדרין (דף י"ז) שאין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה ובעלי כשפים כדי שיבינו במעשה הכשפים ויבטלום. ולא יוכלו לעכב על ידם או לשבש את דעתם מכשף מן המכשפים. והוא אומר (דברים י"ח) לא תלמד לעשות ובא בפירושו אבל אתה למד להבין ולהורות. רוצה בו להבין מעשיהם ולהורו' במה ינצל הנכשל בהם. והוא שאמר ר' אליעזר בשילהי פרק ארבע מיתות (פ"ח) כמאשי' מי שאינו לומד מהם על הכונה הזו. ואומר יש לי ג' מאות הלכות בנטיעת קשואין ולא שאלני אדם בהם מעולם אלא עקיבא בן יוסף. פעם אחת ולמדו נטיעתן ועקירתן דאמר מילתא ונתמלאה כל השדה קשואין ואמר מילתא ונעקרו. והקשו והיאך עביד הכי והא עושה מעשה חייב? והיתה התשובה לא תלמד לעשות לעשות אין אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות. אבל מעשה דר' אבהו דעל להווא אושפיזא ואשקייה לההיא איתתא והות חמר'. לא ידעתי האיך היה מותר לו לעשות מעשה כזה אלו היה ר' אבהו המוזכר כתלמידו של רבי יוחנן. ואולי אחר היה. וכן נראה מפ' רש"י ז"ל. דרבי אבהו תלמיד של רבי יוחנן לא היה עושה מעשה כזה. ובשואלין בשדים שאמרו שהוא מותר אלא משום הסכנה ראיתי תשובה לרמב"ן ז"ל. וזה לשונו מה שהתירו בפרק חלק (דף ק"א) דללחוש על השדים אלא משום סכנה. אין זה ללחוש ולהשביע לצאת מן האיש כדרך מעשה בן תמליון. ורבי יוסי אוסר שמא יזיק אותו כשמוציאים אותו בעל כרחו. ואני תמה כי שמעתי בבירור שמנהג חסידי

אלמנייא לעסוק בדברי השדים ומשביעין אותן ומשלחין אותן ומשתמשין בהן בכמה עיני'. וסבור אני שיש לומר דמעשה שדים לחוד ומעשה כשפים לחוד. כמו שאמרו בלטיהם אלו מעשה מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשי כשפים. ופרש"י ז"ל מעשה כשפים על ידי מלאכי חבלה הם נעשים והם אשר אסרה תורה. אבל מעשה שדים שרי. וזהו דעתם שנהגו בו ועשו בו כמה מעשי' ובודאי פשטי השמועות כך הם. ומעשה בבן תמליון וארגנטין ויוסף שידא ושאר מעשי' בתלמו' ומדר' אגדה כך הם נוטים. עכ"ל. הנה כתבתי ממה שבא בדבריהם ז"ל בכללי עינים אלה. ומה שהתירו מכללם רבותינו הקדושים אחד אחוז מן החמישים. ולבי עוד מגמגם כאשר כתבתי ואשר באתי לתקן ולתרגם. ולא כתבתי אחד מאלה לעשות מעשה רק באותן שהוזכרו בגמר' שאין זאת משנת חסידים רק כדורש מן הספק להלכה. עד אמצא חכם יעשה אתנו ברכה להוציא כאלו רגלינו מן הסבכה. ואתם תעמידו דבר על בוריו ותודיעונו. והאלהים יראנו נפלאות מתורתו וידריכנו באמתתו ויצליחנו בעבודתו כי לו לבדו הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ואפס זולתו.

עוד יש לי מקום עיון בדברי הרב ז"ל שכתב אמרו בפ' כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. רוצה בזה כל מה שיגזרהו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור. ע"כ. ואני שואל כמסתפק בדברי הרב ז"ל מהו הדבר שיקראוהו הרב ז"ל שיגזרהו העיון הטבעי. אם מה שיגזרהו עיון חכמי' שחברו ספרים בטבע כאריסטו וגאלינוס וחבריה' שחברו ספרים בטבע הסמים והמסעדים המועילים לפי עיונם וכל מה שלא השיג עיונם הוא בכלל איסור דרכי האמורי. לפי שעיון חכמים אלו שהשתדלו בחכמת הטבע כולל כל מה שאפשר להיות פעל כל בעל טבע בטבעו. ואצל עיון חכמים אלו יפסק מאפשרות העיון הטבעי. זה באמת מה שלא יקבלוהו השכל. כי באמת הדברים הפועלים בסגולה אין פעולתם בפלא מהם אלא בטבע מסוגל. רצוני לומר טבע לא ישיגנו עיון החכמים. ואולי אפילו החכם שבחכמים לרוב העלם הטבע הוא מכלל המין האנושי מצד שהוא אדם כסגלת האבן השואבת שהברזל קופץ עליה. ויותר מזה מורגל ביורדי הים באניות תוחבין מחט בחתיכת עץ צף על פני המים ומראין לו אבן וישוט על פני המים עד שיפנה אל פני הסדן ושם ינוח. ולא ישיג עיון טבע זה כל חכם שבחכמים אלו של חכמת הטבע. ואם כן אף כל המינין בעלי הסגולות בטבע הם פועלים כסמים והמסעדים ואין בהם משום דרכי האמורי כמו שאין בדברים המפורסמים המועילים לפי העיון הטבעי של אלו החכמים. ואולי עוד לא יגזרהו עיונם גזרו עיון החכם עליו השלום שעשה ספר רפואו' ידבר על הכל מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר. וא"כ למה נאסור מה שיאמרוהו מצד הטבע המסוגל? ושמה יגזרהו עיון החכם ע"ה ואף על פי שלא יגזרהו עיון אחד מאלו חכמי הטבע. ועוד אני שואל כמסתפק בדברי הרב ז"ל מה שאמרו אביי ורבא /חולין ע"ח/ כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. אמרו מה שיש בו משום רפואה לפי עיון החכמים האלה שחברו ספרים בטבע בלבד. וזולת מה שהשיג עיונם אסור. אם כן מה הוא שחדשו לנו אביי ורבא מקרא מלא דבר הכתוב ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופאים לרפאות? ולמה הביאו בגמרא דברי אביי ורבא באותה שמועה שדברו בה בדברים שיש בהם משום דרכי האמורי? ובאמת יראה שהדבר מוכרע ממקומו שהם התירו לרפואה אפילו מה שלא יגזרהו העיון הטבעי של חכמים אלו. ושלמה עליו השלום שעשה ספר רפואות חס ליה לעשות דרכי האמורי. ומה שגנזו חזקיה והודו לו אינו משום שהיה בו דרכי האמורי. אלא שהחכם בחכמתו עשה

ספרו בענינים המועילים הרבה בטבעים הנגלים בין בטבעים המסוגלים. עד שהיו העולם סומכים עליהם בחליים ובחליים לא היו דורשים את השם על כן גנזוהו והודו לו. וכענין שכתוב (ד"ה ב' ט"ז) גם בחליו לא דרש אלהים כי ברופאים. על כן גנזוהו אבל לא שרפוהו כי אין בו משו' דרכי האמורי אף על פי שכיתת נחש הנחשת.

רמב"ן בראשית פרק א פסוק א

ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור. הקדוש ברוך הוא ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון "ברא". ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה, הווה מן האין התחלה ראשונה. אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד, אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא, מוכן לקבל הצורה, ולצאת מן הכח אל הפועל, והוא החומר הראשון, נקרא ליונים "היולי". ואחר ההיולי לא ברא דבר, אבל יצר ועשה, כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן:

ודע, כי השמים וכל אשר בהם חומר אחד, והארץ וכל אשר בה חומר אחד. והקב"ה ברא אלו שניהם מאין, ושניהם לבדם נבראים, והכל נעשים מהם:

והחומר הזה, שקראו היולי, נקרא בלשון הקדש "תוהו", והמלה נגזרה מלשונם (קדושין מ ב) בתוהו על הראשונות, מפני שאם בא אדם לגזור בו שם, תוהו ונמלך לקוראו בשם אחר, כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל. והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש "בהו", והמלה מורכבת, כלומר בו הוא, כמלת לא תוכל "עשהו" (שמות יח יח) שמחוסר הו"ו והאל"ף, עשו הוא:

וזוהו שאמר הכתוב (ישעיה לד יא) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, כי הוא הקו אשר בו יתחם האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות, נגזר מן קוה אל ה' (תהלים כז יד), והאבנים הם צורות בבנין. וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו (ישעיה מ יז), כי התוהו אחר האפס, ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה (ב ו) יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף מב עמוד א

דאמר מר זוטרא: אפילו למאן דאמר יולדת לט' אינה יולדת למקוטעין, ילדה לז' יולדת למקוטעין.

רמ"א אבן העזר סימן קנו סעיף ד

י"א דבזמן הזה אפילו לא נכנסה בחדש התשיעי רק יום אחד מלבד יום שנתעברה בו, הוי ולד קיימא. ואף על גב דאמרין בגמרא יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, כבר תמהו על זה רבים שהחוש מכחיש זה, אלא שאנו צריכין לומר שעכשיו נשתנה הענין, וכן הוא בכמה דברים (ב"י בשם התשב"ץ).

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כד עמוד ב

ת"ש: ואת הפרות העלו עולה לה! בפחותה מבת שלש שנים. מתקיף לה רב הונא בריה דרב נתן: א"כ, היינו ואת בניהם כלו בבית? פחותה מבת ג' שנים. (ופחותה מבת ג' שנים) מי קא ילדה? (והתניא) +מסורת הש"ס: [והתנן]:+ פרה וחמור - מבת ג' ודאי לכהן, מכאן ואילך ספק!

תוספות מסכת עבודה זרה דף כד עמוד ב

פרה וחמור בת שלש שנים ודאי לכהן - פי' דקודם שלש ודאי לא ילדה ויש לתמוה דהא מעשה בכל יום דפרה בת שתי שנים יולדת וי"ל דודאי עתה נשתנה העת מכמו שהיה בדורות הראשונים כמו בעינוניתא דורדא דאמרי' פרק אלו טרפות (חולין דף מז. ושם) כל חיויא ברייתא הכי אית להו אלמא גוייתא לית להו ועתה היא בכל הבהמות שלנו.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק יד

ולא תבקש ממני שיסכים כל מה שזכרוהו מענין התכונה למה שהענין נמצא, כי החכמות הלמודיות היו בזמנים ההם חסרות, ולא דברו בהם על דרך קבלה מן הנביאים, אבל מאשר הם חכמי הדורות בעינים ההם, או מאשר שמעום מחכמי הדורות ההם, ולא מפני זה אומר בדברים שאמצא להם שהם מסכימים לאמת שהם בלתי אמתיות או נפלו במקרה, אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכים למציאות אשר התבאר מציאותו במופת, הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת לעשותו:

רמב"ם הלכות קידוש החודש סוף פרק יז

וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין, והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים, אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע.

ספר ישועות משיחו חלק שני - הקדמה

בפירוש ההגדות אשר באו בדברי חז"ל במקומות מהתלמוד והמדרשות על עניני משיח צדקינו, והמה כשיובנו על פשוטיהם יראו זרות וקשות על כל מאמין בעל שכל, ועמהם כמו שזכרתי בהקדמת זה המאמר אויבי ה' פריצי עמינו המתפקדים שות שותו השערה, ובהתכחם עם חכמי ישראל אשר בספר זה לנו ימים, ומהם עשו האנשים הפושעים כוונים לפסילי אלהיהם ותעתוע אמונותיהם, כמו שבאו זכרוניהם משלי אפר בספרי פיקוריהם אשר חברו, והמה ג"כ שיכים בעיני וצנינים בצדי להיותם כפי הנראה למה שזכרתי סותרות מזמן ביאת משיחנו, וליסוד האמיתי אשר שמתי בפוך משלשת הגבולים אשר אתנו קהל המאמינים בביאתו, ר"ל גבול

וזמן המנעות בואו וגבול זמן אפשרות בואו, וגבול זמן החיוב שלא יעבור משם שלא יבא, כי הוא עת הגזור לפניו ית' על הגאולה הנקראת "עת קץ" (דניאל יא, לה), ו"אחרית הימים" בראשית מט, א) ו"אחרית הזעם" (דניאל ח, ט):

וכבר ראיתי לחכמים מבני עמינו שדברו בענין ההגדות והדרשות הזרות והקשות האלה באחד משלשה דרכים. כי מהם לקחו דרך ויכוחי להשיב את האפיקורסים ולהרוס שינימו בפימו, והיא תכלית כל השתדלותם כדי להוכיח שאותם המאמרים אי אפשר שיפורשו על עניני ישו הנוצרי בעקרי דתו כדבריהם, ולא שמו לב לפרש דברי חז"ל על אמיתתם כ"א לשכך את האוזן ולהצילם מפי אריות וכמו שיראה מחבורי ויכוחיהם:

לא כן אנכי עמדי, כי הנה בזה המאמר לא אתעצם על זה יותר מדאי, יען היא בעיני מלאכה נמבזה ונמס איבוד זמן ופועל בטל הַיְכֹחַ עם הנוצרים ונצחונם, לפי שדיעותיהם באמונותיהם הם נמנעי המציאות בעצמם, ועוקרים המושכלות האמיתיות והתחלות הטבעיות, ומי האיש החכם שיחשוב שהודו בהם חכמי האמת שעולה לא נמצא בשפתם, אף כי הם היו בשלש מאות שנה אחרי ישו הנוצרי. ואם היה שהמה קיימו וקבלו אלהותו והאמינו בעקרי דתו כדברי המתפקדים, אשאלה ולמה לא נתנצרו האומרים ההם ואיך לא נכנסו בדתו ולא נמשכו אחרי שלוחיו כיתר העמים בהיות לאל ידם לעשותו ואין מונע מהם. והנה המאמרים פחות יאמנו מהפעולות, כ"ש שהחכמים הראשונים המה דנו אותו האיש למיתה, והמה ותלמידיהם גינו תמיד ענינו, והמה פירשו התורה ומצותיה ויסדו מנהגיה ותקנותיה כל היום וכל הלילה, והיו שואלים ודורשים מתי ייתא משיחא, ואיך אפשר א"כ לומר שהם יאמינו שהיה ישו אלוה ומשיח ושכבר בא ושנתבטלה התורה בביאתו:

על כן אמרתי הנה באתי להשיב אחור ימין שקר, והאמת עד לעצמו, ומה לי עוד לעצבים, וכבר קדמוני בעניני ויכוח חכמי הדורות מה שיספיק, ובמאמר הזה לא אזכיר ממנו כי אם מעט מזעיר במקומות שהכרח הדברים יביאני אליו, ולבד אתעצם בפירוש ההגדות על פי ענינים ומובן כוונתם.

והדרך השני אשר דרכו רבים ונכבדים בהתר ספיקות ההגדות והמדרשות הוא בהכחשתם ובלתי האמונה בהם, ויאמרו שלא נתחייב להאמין כל מה שנכתב בתלמוד ושמי שלא יאמין בדרשות אינו מפסידתו לאמונתו וכ"ש בהיותם דברי יחיד. ויאמרו שכבר נמצאו בדבריהם ז"ל ששה מינים מה שאמרום שלא נתחייב להאמינם. (ר"ל שנמצאו בדבריהם ז"ל ששה מיני מאמרים שלא נתחייב להאמינם).

המין הראשון, כל דבר שיש בו מחלוקת ולא פורש הכרעת האמת לאחת מן הדיעות. כי הנה גם החולק על שניהם ויניח דעת שלישי אין בו עון אשר חטא, אחר שלא הוכרח ויצדק זה בלבד בדברים שאין בהם דין או מעשה.

המין השני, כל מה שנמצא בו הדריינות כמו "הדר ביה פלוני מהאי", שאחרי שהחכם עצמו פסל דבריו אין אנו מחויבים להאמינם אבל בהפך.

המין השלישי, כשיהיה מאמר הדרש וההגדה פרטי וימצא לו סתירה ממאמר אחר כולל מוסכם מן התורה, שראוי שנדחה המאמר הפרטי מפני הכללי. כאמרם ז"ל (שבת ל, ב) "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת", שנדחה זה המאמר מפני הכלל שהסכימה עליו (ברכות לד, ע"ב סנהדרין צד, ע"ב) "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד. וכן מה שנמצא בתלמוד מחיוב מנהגי העולם הזה לאנשי העוה"ב, כמעשה דר' בנאי (בבא בתרא נח, ע"ב) "דכי מטי למערתא דאברהם אבינו אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמיה בבא, א"ל, מאי קעביד אברהם, א"ל גני בכנפיה דשרה וקמעיינה ליה ברישיה" וכו', שהנגלה מזה המאמר נדחה שהוא התענגות הגשמיות אחרי הפרדם מן הגופות בעונג גשמי מפני ביאורם האמיתי הכללי שאין בעוה"ב לא אכילה ולא שתיה.

המין הרביעי, במה שנאמר על צד הדרוש והאסמכתא שלא קיבלו מסיני, כי פעמים יזכרום חז"ל בדרך זכרון ואסמכתא ולא נתחייב להאמין שפשט הכתוב ופירושו האמיתי כן הוא, וכבר השרישונו חז"ל (יבמות יא, ע"ב שבת סג, ע"א) "אין מקרא יוצא מידי פשוטו לעולם" והדרשה תדרש והכתוב יתיישב על פי פשוטו.

המין החמישי, מה שנזכר על צד הסיפור ממין הנמנעות, מבלי שימשך לנו ממנו שום תועלת מבואר באמונה, אלא שנזכר על צד הסיפור בלבד לתועלת הרווחת התלמידים, והצורך להכניסם במילי דבדיחותא להניח להם מכובד העיון ועמל הגירסא, כסיפורי רבה בר בר חנא והדומה לו.

המין הששי, במה שאמרו מדרך החכמה מדברי הרפואות וטבעי הדברים ותנועות השמים, שזה היה להם בסברא כפי עיונם וחקירתם ונסיונותם ואין האמנתם מחויבת על בעל דת. ולכן אמרו שבעניני החכמה נצחו חכמי אומות העולם את חכמי ישראל שהיו אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים:

הרי לך מבואר שבדברי התלמוד בבלי וירושלמי באו דברים לא נתחייבו להאמינם בהיותם מאחד ממינים האלה, וכ"ש כמו ספרא וספרי, ותוספתא תנחומא ומכילתא, ורבות [מדרש רבה] וחזית ורבתי ומדרש תהילים, ויתר חבורי וקבוצי החבורים אשר לא נזכרו ממציאיהם או לא נכיר מעבידיהם אם הם בעלי אמת ומה טיבם, שאין להבחין בדבריהם רק לפי ענין הדרוש אם נכון הוא אם לא. וכן מי שלא יאמין לדבריהם לא די שלא יהיה כופר בשום שורש והתחלה אבל גם לא יאחז בגדר חולק על דברי חכמים. וכבר דרך בדרך הזה הנחמני בויכוחו עם פדרולו, שכאשר הקשה עליו מהגדה אחת יבא זכרונה אחר זה: "השיב הרב אין אני מאמין בהגדה הזאת", ונמשכו חכמים רבים אחריו בדרך זאת:

אבל בעיני הוא דרך לא סלולה, לפי שהאנשים האלה חכמי ישראל שלמים הם אתנו ועל פיהם אנחנו חיים, וידענו שרוח ה' דבר בם וששיחה קלה שלהם נהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בהם, ואם היה שבדבר שאין בו חילוק דיעות ולא הדריינות נקל בדיבור להכחיש דבריהם הנה הותרה הרצועה לחלוק על דברי חכמים ונמצא ששם שמים מתחלל, כי אם נחשוב לסכלות או טעות מה שאמרו וכתבו על ספר מורי התורה ומלמדיה איזה כבוד ואיזה מורא ישאר עלינו לאבות התעודה. ואם מצאנו בדבריהם מאמר פרטי סותר מאמר הכללי אשר

הסכימו עליו שהוא המין השלישי אשר זכרנו, הנה בהטבת העיון אלו ואלו דברי אלקים חיים ואין סתירה ביניהם בבחינת כוונותיהם השונות. גם מה שאמרו על צד הדרש והאסמכתא, הענין והדרוש בעצמו אמת ואין איש שליט ברוח להכחישו, והם עצמם ביארו שדבריהם על צד האסמכתא. גם הסיפורים במילי דבדיחותא שזכרו שהוא המין החמישי, אין ספק שהם כולם על צד משל ונסתר, ויש להם חכמה רבה אמיתית, וראוי לאדם להעמיק עיונו להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. גם דברי החכמות שלהם שהוא המין הששי, אם אינם מסכימים לדעתינו אין זה בחסרון האומרים ולא לחולשת דבריהם כי אם לקצרנו. והנה דברי הרפואות אשר זכרו הורה אצלם עליהם הנסיון כפי מזגיהם וארצותם וזמנם, ואין מהפלא שלפי הארצות והזמנים לא יצדקו עתה כי גם לחכמי הרפואה הראשונים מיתר האומות קרה כזה בהרבה מדבריהם. וגם בעניני התכונה, אם ידענו הקדמותיהם ע"פ דבריהם נמצאו תולדותיהם ישרות ומצודקות:

סוף דבר זה יאמר לה' אני ובשם ישראל יכונה ראוי שיקבל דברי חכמינו, ואם יראה בהם זרות או סתירה יעמיק שאלה או יגבה למעלה ויחקור וידרוש בכוונתם, אז יבין יראת ה' ודעת קדושים ימצא:

והדרך השלישי אשר ראיתי לקצת המחברים הוא שבאו לפרש הגדות התלמוד והדרשות על דרך הנסתר, ויעשה להם התוך והנסתר דברים טבעיים מחומר וצורה ושאר הדברים ההווים והנפסדים וגם מהשמיים, ועשו שיתופים בדברי החכמים להטות משפטם לדברי הפילוסופים ודיעותיהם. וכבר נמצא מזה בדברי הרב המורה ובדברי הרב אברהם אבן עזרא ג"כ, וגם בדברי הרלב"ג ור' חנוך אלקונסטאנטינא ור' שמואל מוטוט ור' לוי ב"ר אברהם בעל לויית חן, וזולתם בפיהם ירצו סלה לפרש דברי הקדושים חכמי ישראל בהשתדלות עצות להסכימם עם דעות אריסטו ותלמידיו:

וההתחכמות אשר בזה מאס לבי, כי ידעתי שדרך חכמי ישראל בחכמתם המקובלת אצלם רחוקה כרחוק מזרח ממערב מדרכי הפילוסופים בעיוניהם ומחשבותיהם, ועל כן סעפים שנאתי ואל אלהי דלפה עיני דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני. הגם הלום ראיתי דרך אחר בפירוש קצת ההגדות ע"ד הקבלה בדברי אנשים חשבו עצמם מקובלים, ואומר לא אזכרוהו ולא אדבר בשמו כי איני מאנשי החכמה ההיא והיא רחוקה ממני:

ודברתי עם לבי דרך ה' צבאות נלך, וכפי העיון והסברא האמיתית וע"פ התורה אשר הורונו החכמים והנביאים אפרש ההגדות והדרשות ההמה כפי שרשיהם ודרכי חכמתם, ואסיר מעליהם תלונות פריצי בני ישראל, ויתבררו ויתלבנו דברי הקדושים על נכון. ומלבד אותם ההגדות שדברו המתפקרים על ה' ועל משיחו עוד אוסיפה לך הגדות אחרות שלא הרהרו עליהם, ואקשה מהם ע"פ דרכנו מפני שלימות המתבונן בהן, ואפרשן ברמיזת היד. ואמנם פירוש הפסוקים שבאו בענין המשיח אייחד אליו מאמר שאעשה אחרי זה בגה"י.

וכדי לסדר ההגדות והמאמרים ההם כולם באופן ראוי על כללותם, ראיתי לחלק החלק הזה לארבעה עיונים. העיון הראשון, אם נמצא בדבריהם ז"ל שהמשיח כבר בא או הגיע גבול בואו. העיון השני, אם שנודה שלא בא עדיין אם נמצאו בדבריהם שהמשיח כבר נולד, ומתי תהיה מולדתו, ואי זה מקום מנוחתו. העיון השלישי, אם

המשיח יחויב שיהיה אדם כאחד ממנו, או אם יתחייב לדבריהם שיהיה אלוקי או שכל נבדל אחר. העיון הרביעי, אם בביאת המשיח תתבטל התורה שנתנה בסיני בכללה או בחלק ממנה. כי הנה באלה ארבעה העיונים אזכור כל ההגדות הזרות והדרשות הקשות שנמצאו בדבריהם ז"ל על ענייני מלך המשיח והגאולה העתידה, והדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר, וזה החלי לעשות:

רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק ה הלכה א-ב

כל שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות, שכך נאמר למשה ולאהרן החדש הזה לכם ראש חדשים ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשה רבינו שכך הוא פירוש הדבר עדות זו תהיה מסורה לכם ולכל העומד אחריהם במקומם, אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום. ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראייה, אלא פעמים שיהיה יום שקובעין בו בחשבון זה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום, וזה שיהיה אחר הראייה ביום פלא הוא ובארצות שהן למערב ארץ ישראל.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנג

אבל מרפא הקושי הגדול הזה הוא שר' הלל הנשיא בנו שלרבי יהודה הנשיא שתקן חשבון העבור הוא קדש חדשים ועבר שנים הראויין להתעבר לפי מניינו עד שיבוא אליהו ז"ל ונחזור לקדושתו על פי הראייה בב"ד בבית הגדול והקדוש אמן במהרה בימינו יהיה. שהוא זכור לטוב ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר שצריך מומחין ועמד ותקן החשבון וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה בית המקדש ולפיכך הוא שבטלה הראייה אצלנו לפי שאין לנו ב"ד הראויין לקבל העדות ולקדש על פיהם. והוא טעותם של המינין הקראין י"ש. לא כדברי הרב.

To see the letter of Rabbi Samson Rapahael Hirsh [click here](#)

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צא עמוד א

אמר ליה ההוא מינא לרבי אמי: אמריתו דשכבי חיי, והא הוו עפרא, ועפרא מי קא חיי? - אמר ליה: אמשול לך משל, למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: לכו ובנו לי פלטרין גדולים במקום שאין מים ועפר, הלכו ובנו אותו. לימים נפלו. אמר להם: חזרו ובנו אותו במקום שיש עפר ומים. אמרו לו: אין אנו יכולין. כעס עליהם ואמר להן: במקום שאין מים ועפר - בניתם, עכשיו שיש מים ועפר על אחת כמה וכמה! ואם אי אתה מאמין - צא לבקעה וראה עכבר שהיום חציו בשר וחציו אדמה, למחר השריץ ונעשה כלו בשר.

רש"י מסכת סנהדרין דף צא עמוד א

עכבר - שקורין אשקרו"ל ויש במינן שאין נבראין על ידי תולדה.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קכו עמוד ב

עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, הנוגע בבשר - טמא, באדמה - טהור, רבי יהודה אומר: אף הנוגע באדמה שכנגד הבשר - טמא.

תוספות מסכת שבת דף קנב עמוד ב ד"ה עד שיסתום

ומה שהביא רבינו מעירובין יש דוחין דאע"פ שאין רגילות לעשות כסוי ארון מבעלי חיים כמה דברים אשכחן דלא שכיחי ומיירי בהו הש"ס להראות לנו הדין ודרוש וקבל שכר כדאמר' בבהמה המקשה (חולין דף ע.) בלעתו חולדה והוציאנו והכניסנו והקיאנו ויצא מאליו מהו הדביק שני רחמים ויצא מזה ונכנס לזה מהו ואף על פי שזה לא יהיה לעולם.

והזמן ותבונת השומעים ותכונת הדורש'. 'ואין ספק אשר גם דרכים חפשיים האלה רצויים לפני המקום', והם בכלל דברי תורה. ודאי שבין סיפורי המעשים שבדברי אגדה יש הרבה מעשים שאירעו פשוטם כמשמעם, אך לא משום שנמסרו מסיני, אלא משום שהיו קבלה בידי חז"ל מדורי דורות. סיפור המעשה של יצירת האדם הראשון אין הכרח לקבלו כאמת היסטורית עובדתית, וחשוב מולד הלבנה הקשור בפרטיו – לא עליו ייסדו חז"ל את חשבונם, אלא 'המה כיוונו בבירור על פי חכמתם מולד הלבנה בזמנם וחשבו לאחור עד תחילת יצירת הלבנה על פי שנות היצירה וימיה ושעותיה, וקבעו על פי זה תחילת החשבון בסימניהם'.

ר"ה וכסלר לא נח ולא שקט וכתב שלישי לרב הירש, שבו השיג על השגותיו, הרב הירש העיר הערות בשולי הגליון של המכתב, אך נראה שלא המשיך בחילוף המכתבים על נושא זה. מכל מקום לא נשארו בידינו אלא שתי האיגרות בלבד. בס"ד נפרסם את כל מכתבי ר"ה וכסלר הנמצאים בעזבונו, מכתבים אשר יש בהם כדי להעשיר את ידיעתנו על אודות אישיות מעניינת זו.***

להלן אביא את מאמר התשובה של הרב הירש כלשונו, על שני חלקיו. את טעויות המעתיק תיקנתי לפי הענין ככל שעלה בידי, וכן תיקנתי והשלמתי בכמה מקומות על פי מובאות דברי הרב הירש במכתבי ר"ה וכסלר. חילקתי את המאמר לפיסקות, הוספתי סימני פיסקוק וצירפתי הערות מסבירות ומראי מקומות.

מספר כתב היד באוסף זנגר הוא: תיק ח, מס' 3.

א

ועל אודות לימוד האגדות אשר ענותו הרבתי לבקש דעת דעתי הקלושה על ענינים כזה, ואף שאיני כדי מ"מ לא אחריש אלא אודיע למכ"ת נ"י את אשר נלע"ד, בפרט אשר כמדומה הוגד למעלתו נ"י על לימוד בית ספרינו בפ"פ אשר אינם אמתיים כי אם מקצה.

ר"ד¹ אני אומר, הלא באין ספק אין ערך לגודל ורוממות החכמה והמוסר אשר המציאו לנו חז"ל בדברי אגדותם ומדרשיהם, וודאי כל מי בינה ודעת ששאבה רוחם הטהור והעלה ממעיני התורה והמצוות נטעו נטעי נאמנים בתוך ערוגת פרדסיהם. ועל כן פיארו ושבחו חז"ל דברי האגדה שהם מושכין לב

*** [על ר' הילה וכסלר ראה עתה את חיבורו 'דבר אזהרה לישראל', עם מבוא והערות מאת רבקה הורביץ, ירושלים תשנ"א.]

1 ראש דבר.

האדם ומביאין אותו לאהוב את אביו שבשמים. ואם אפי' שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד² ק"ו לכל הדברים שאמרו בכוונה דרך לימוד ומוסר, ואין בו דבר ריק, ואם ריק הוא, ממנו הוא,³ ששכלנו קצר מהשיג. ומ"מ גדר גדול גדרו חז"ל וחומה נשגבה ובצורה הקימו בין דברי השמועה וההלכה וכלל גדול מסרו לידינו: אין למדין הלכה מן דברי האגדה ואין משיבין מהם ועליהם.⁴ וכן בדין לענ"ד, דהא מלבד שכל דברי האגדה אינם מיוסדים על קבלה מסיני שעליה נכרת ברית הנעשה והנשמע אלא רק סברת [החכם] המגיד הם באומד דעתו, ואף שודאי מי שיש לו מוח בקדקדו ולב אדם להבין ולהשכיל בלב שמח ונפש חפצה יכוף ראשו לדעת כל חכם וחכם מחז"ל, אף שאינו מבאר הקבלה אלא מרוח בינתו הוציא מליו, אשר כל אחד ואחד מהם גדול ונשגב מכולנו יחדיו אשר כחגבים נדמינו בעינינו נגדם, מ"מ אינו מכלל חיוב הישראל, וגם לא כמין וכופר יחשב מי שסברתו נוטה מסברת אחד מחכמינו ז"ל בענין מה השייך להאגדה, בפרט שגם בהרבה (דברים גם) [מקומות] דעתם שונה זו מזו ולא נאמר כלל הלכה כדברי פלוני באגדה כמו בשמעתתא.

חוץ מכל זה הלא אי אפשר כלל ללמוד הלכה מדברי אגדה, דהא כבר אמר החכם מכל אדם להבין משל ומליצה דברי (ה)חכמים וחידותם.⁵ (ואם) [ואכן] כל דברי חז"ל לא בסיגנון אחד נאמרים, יש מהם שנאמרו דרך דברים, כלומר שתוכן כתבם רק כפי טעם הפשוט והנגלה בדבריהם, וממין זה הם כל דברי השמועה וההלכה אשר כונתם להורות אותנו את הדרך אשר נלך בו ואת המעשה אשר נעשה, וכונה זו צריכה בירור הדברים וכל המדבר יותר הרי זה משובח, ומזה שהאמורא צריך לפרש דבריו. אבל לעומת זה יש מהם שנאמרו רק דרך משל ומליצה וחידה, וממין זה הם דברים הרבה מדברי אגדה שאין כונתם כפי פשטות הדברים אלא או משל או מליצה או חידה שנאמרה בכונת הסתר דבר וקשה ההבנה, וכל הנאמר בדרך זה מי שתופס כונת המגיד כפי פשט הנגלה והברור הוא שוגה ומשגה ותולה בכונת המגיד דברים שלא עלו על רוחו מעולם. ואם כן בתחילת כל דבר ואקדמות כל מילין צריך בינה רחבה והשכלה מרובה לדעת איזה דבר מדברי האגדה נאמר בדרך דברים פשוטים ואיזה בדרך משל ומליצה וחידה, ואין בידינו מפתחות על דבר זה כלל. ואם כן

2	סוכה כא ע"ב.
3	על פי דברים לב מז, ירושלמי פאה א א.
4	באחת מאגרותיו הביא ר"ה וכסלר לענין זה את המקורות הבאים: ירושלמי פאה ד ד; תוספות יום טוב ברכות ה ד; רשב"ם בבא בתרא קל ע"ב.
5	משלי א ו.

אין להוציא כלל דבר הלכה מן האגדה ואי אפשר כלל להביא רא' מדבריה לומר ענין זה דבר אמת שאי אפשר לחלוק עליו שכן נאמר בהגדה, דהא מה שהאחד מבין דרך פשוט יכול המתנגד לומר דהוא משל ומליצה בידם וכן להיפוך, ואם שניהם מסכימין שרק דרך משל ומליצה או חידה נאמרו הדברים, מי יערוב את ליבו לומר ירדתי לסוף המשל והמליצה ומצאתי המפתח המיוחד למסגר החידה וכל החולק עלי כאלו ח"ו חולק על השכינה,⁶ הלא סוף ותכלית מה שאנו נוכל להשיג בפתרון דברים כאלה היא רק אפשרות אמיתת דברינו לכל היותר. לכן אין ללמוד מדברי האגדה אלא דברים אשר אמתתם כבר מוסכמת וקיימת בידנו זולת דברי בעל הגדה האלה, או מסכמת עם אמתות המבוררות ומקוימות לנו כבר ממקום אחר, או מן השכל או מן השמועה והקבלה הנאמנת, ואם כן צדקו דברי חז"ל שאין למדין הלכה מן ההגדה ואין משיבין ממנה.

ועל פי זה נבין גם כן מה שעם כל הגדולה והתפארת שנתנו חז"ל לדברי האגדה לא ישרה בעיניהם כתיבתן וגיננו מאד הכותב האגדות אף שהתירו כבר כתיבת ההלכות משום עת לעשות וגו'⁷ דהא מכתיבת האגדות צומחת סכנה עצומה לעם ד'. השומע האגדה מפי החכם יכול להבין מהמשך דבריו ומפיו מרמיזת קולו אם משל ומליצה וחידה או דבר ברור תבענה שפתיו. אכן דברי המגיד הכתובים ניתנין לפני כל באין מגיד להם אם דבר פשוט או משל ומליצה וחידה לפניהם, ודבר שנאמר רק בדרך משל מליצה וחידה, זה יתפוס בדרך פשוט וזה מבין פתרונו לענין זה וזה לענין אחר, והרבה דעות יש באדם וכל אחד כפי שכלו ומדרגת בינתו מוציא דבר הנוטה לדמיון בינתו ומחזיק כאלו היא כונת חכם מחז"ל, ואפשר היא דעת מופסדת ומפסדת ותולה כסילתו באילן גדול שהוא בעיניו חכמת חכמינו ז"ל ואינו אלא בוקא סריקא ח"ו העולה על רוח דמיונם. ואם כן אחר שנכתבו דברי האגדה שלא ברצון חז"ל והמה בכתובים לפני כל מבין ובער - או אפשר בסוף הזמנים ברצון חז"ל לבלתי תשתכח דבר מחכמת חכמינו באמת, וידעו בבירור שהתועלת מרובה יותר על הסכנה שאי אפשר להפרד ממנה, וסמכו על מורי ומלמדי עם ד' למעט בדרך חכמתם ההפסד כפי היכולת - נלע"ד שאין להתחכם ולהתחסד יותר מגדולי קדמונינו ונלך בעקבותם אשר כל הפורש מהם כאלו פורש מן החיים⁸ ר"ל

6 על פי סנהדרין קי ע"א.

7 גיטין ס ע"א; ירושלמי שבת טז א; סופרים טז ב. בעניין היחס המחמיר לגבי כתיבת האגדות עיין חידושי מהר"ץ חיות בבא קמא נה ע"א ד"ה אצל ריב"ל.

8 על פי קידושין סו ע"ב.

הגאונים רב שרירא ורב האי גאון ורבנו נסים גאון ובעקבותם רבינו חננאל הקדמון⁹ ואחריהם הריטב"א, כאשר הובאו דבריהם במקומות שונות בעין יעקב מיד הכותב,¹⁰ אשר כולם למדו דעת את העם ומסרו כלל זה בידם, שדברי האגדה רק סברא ואומדנא הם ואין ללמוד מהם אלא מה שמסכים עם הסברא, או כמו שרשם ר' שמואל הנגיד כלל זה במבוא התלמוד¹¹ הנדפס בראש כל ספרי תלמוד שלנו וז"ל: הגדה היא כל פירוש שיבא בתלמוד על שום ענין שלא יהי מצוה זו היא הגדה ואין לך ללמוד ממנה אלא מה שיעלה על הדעת.

וכל זה כדי להציל עדת ד' מסכנת השיבושים, שאפשר שיעלה איש ואיש כפי דמיונו מאגדות חז"ל כאלו הם דברים שנתנו מסיני ונחתמים בחותם חז"ל והם רחוקים מכונתם כמזרח ממערב, עד שגדול אחד מגדולי קדמוננו (כמדומה לי שהיה רבינו חננאל ויש לעיין בשיטה מקובצת לפ' הזהב¹² שאין אתי כאן) הרהיב את נפשו לכתוב על ניסים שנעשו בבה"מ על עסק תנור של עכנאי שחכם ז"ל מחכמי המדרש נתנמנם וראה בחלומו שהחכמים היו חולקים על ר' אליעזר ואמר לו למה אתם חולקים עלי אמת המים תוכיח וכו' וכן כתב הריטב"א¹³ על מעשיות דרבב"ח שלא היו נראה להם הענינים האלה במראות העין אלא במראה החלום. ומי לנו גדול בחכמה וביראה מר' יהודה הלוי בעל הכוזרי, וכמדומה שכתב באחד ממאמריו¹⁴ על חכמות חז"ל אחר שהפליג מאוד על גודל שבח האגדות, ואע"פ כן כתב שיש בתוכם כמה דברים שאינו יכול לקרב אל השכל ואפשר שהתלמידים הכניסו דברים כאלה בדברי חז"ל שלא מדעת רבותיהם ושלא מרצונם, זה או כיוצא בזה תוכן דבריו כפי שעלה בזכרוני. וכן ימחול מכ"ת לעיין מה שכתב רבינו ישעיהו האחרון ז"ל על אגדות ומדרשים הובאו דבריו בשלטי גבורים לע"ז פ"א.¹⁵

היות הדבר כן, נלע"ד שאין להעלים דברים האלה מעיני תלמידים, אלא אדרבה מצוה וחוב עלינו להודיע אותם את כל זאת, למען לא ידמו בנפשותם שיהי' מעיקרי הדת והאמונה להאמין בכל דבר הבאי באגדות כפי משמעות

- 9 דבריו מובאים בשיטה מקובצת בבא מציעא נט ע"ב.
 10 חגיגה דף יד, ברכות דף נט, בבא בתרא דף עג (גם בש"ס וילנא אחרי חידושי מהר"ם שיף).
 11 הועלתה השערה שמבוא התלמוד איננו של ר' שמואל הנגיד, עיין מ' מרגליות, הלכות הנגיד, ירושלים תשכ"ב, עמ' 68-73.
 12 ר' הערה 9.
 13 בבא בתרא עג, ור' הערה 10.
 14 סוף מאמר שלישי.
 15 דף כ ע"א.

הפשט, ויהיה בעיניהם כל שדעתו נוטה מזה כאלו כופר בעיקר ח"ו. למשל בזה, אם - כאשר היא [האמת?] - כפי תכונת מחשבותי ושיקול דעתי איננו רחוק בעיני שאף בדורות התלמוד עשה הב"ה לגדולי וחסידיו חז"ל ניסים לעתים מיוחדים ואליהו נגלה אליהם והיה שכיח עמהם וכיוצא בזה, ואם כן דעתי לא ימוש מהבין מעשי נסים בבה"מ של תנור עכנאי כפי פשוטם, ואיש אחד מחכמי זמנינו יאמר אלי: אחי, לבבי כלבבך יודע ומאמין באמונה שלמה שיש כוח ויכולת ביד הב"ה לשנות הטבע כרצונו וגם עשה נסים ונפלאות לאבותינו בצאתם ממצרים כאשר הגיד לנו בתורתו אח"כ ע"י נביאיו שלוחי דבריו כאשר בא בספרי נביאים וכתובים, וכבר העיד בנו בתורתו שיעשה אות ומופת ע"י נביאים שיקים בקרבם, וכל מי שאינו מאמין במעשי נסים הנאמרים בתנ"ך הרי הוא כופר ומובדל בזה מעדת ד', אכן לבי אומר לי שאין הב"ה משנה הטבע רק לצורך גדול ולפרסם ענין נורא ונשגב, שהרי סדר ומנהג הטבע זה הוא רצונו אשר ממנו הוסד והוא מקיימו וכו', ואם כן אם אני יודע בבירור שחז"ל ספרו מעשי נסים הכתובים באגדותיהם בכונה שנעשה בפועל, חלילה לספק באמיתתם והריני מאמין כמוך שנעשו להם בפועל ממש, אכן אני מסופק אם יש להבין ספורים האלה כמשמעם הפשוט, או דלמא לכונת משל ומליצה וכיוצא אמרו דבריהם, ולבי נוטה יותר לסברת האומרים שאין להבין מעשה נסים כאלה כפי פשוטם וכו', - היש בידי לדחות האיש כזה באמת הבנין?¹⁶ וכי רשאי אני לכעוס עליו או אוכל להתפאר עליו בלבבי כאלו יש לי יתרון באמונה ממנו? הלא כמוהו כמוני שנינו כאחד עומדים במצב עיקרי הדת. הטוב טוב אני¹⁷ מגדולי חכמינו רבינו חננאל, הריטב"א ואחרים שהלכו בעקבותם אשר יקומו למשען לו?

וקרוב לענינים האלה השאלה על מהות הכישוף והאצטגנינות והשדים וכיוצא בזה, אשר נגע מכתנ"י במכתבו היקר. מי יכניס ראשו בין ההרים הגדולים הרמב"ם והרמב"ן, אשר על פי דבריהם נחלק מחנה ישראל על ענינים כאלה לשתי מחנות? דהא במחילת כבודו הרמה נ"י, כשיסתכל בדברי הרמב"ם ז"ל על אשר כתב סוף הל' ע"ז,¹⁸ יודה לענ"ד שאיננו כמו שכתב מכ"ת נ"י, שלא כתב דברים אלה אלא לקצרי יד בלימודי חכז"ל, ובעיקר סברתו מסכים עם הרמב"ן ז"ל.¹⁹ זה אינו לענ"ד, דהא בפירוש חושב לפתיות ומגונה מאוד

16 על פי שבת לא ע"א.

17 על פי שופטים יא כה.

18 פיי"א הטי"ז.

19 באגרותיו הזכיר ר"ה וכסלר את דעת הרמב"ן בפירושו על ויקרא יח כה יעוד בהרבה מקומות.

דעת כל מי שאינו חושב ממעשי כישוף וכו' להבל וריק, ואם היה מפריז בזה על המדה מ"מ ניכר מאין ספק שזהו דעתו ודברתו בדברים האלה באמת. ואם כן הרשות נתונה לכל משכיל לפנות בדעותיו בענינים אלה או לדרך זה או לזה באין מכלים אלה את אלה, או - וזה לענ"ד הדרך היותר נכון - להודות שאינו יודע דבר ברור בענינים כאלה.

ואודה ולא אבוש כי מעולם לא טרחתי לדרוש ולחקור על מהות ענינים האלה, כמו שלא מצאתי את נפשי נוטה לדרוש ולשאול ולחקור על מהות העה"ב ועולם התחיה וכיוצא. כי אמיתת דברים אלה ואלה נעלמים מעיני כל חי ואי אפשר לעמוד כלל על בורים במופת חותך, וכל הנאמר עליו אינו אלא השערה לכל היותר קרובה לאפשרות האמת, ואין חוב כלל בתוך [החוג?] הישראלי לדעת דברים אלה וכיוצא בהם. ות"ל אינם צריכין כלל ואין שום תועלת צומחת מידיעתם למלאות תפקידם עלי האדמה בשמירת התורה והמצוה ובעשיתם, כמו שאין חסרון למי שאינו יודע השערות האלה ואינו מתעסק בחקירתם. מה נ"מ אם בעניני מעשה כישוף וחביריו האמת עם הרמב"ם או הרמב"ן? הלא כמו כן יש לנו להתרחק מדברים אלה וכאלה, בין יהיו מעשה הבל או יש בו ממש, מ"מ התעיבם לנו ד' ושומר נפשו ירחק מהם ובלתי התגעל ח"ו במה שהוא תועבה לפני הב"ה. ואם נמצא בדברי חז"ל דברים שנדמו לנו קרובים למעונן ומנחש ואיצטגנינות וכישוף, הלא המה ברוחב בינתם ידעו להבחין ולהבדיל בסכינא חריפא בין דבר המותר והאסור הדבקים בענינים האלה במשעול צר ודרך לחץ. אבל אנחנו העטלפים ברואי שמש, אשר אפי' בדברים גלויים ופשוטים ובכר נרחב ובצהרים בעו"ה אנחנו קרובים להכשל, הלא בדברים חשוכים כאלה הלא טוב טוב לנו להתרחק מהם בכלל, כדרך שחוב עלינו להתרחק בכל שאר האיסורים מן הכיעור ומן הדומה לו. עלינו ועל קטני ערך כמונו נאמר: הולך בתום ילך בטח²⁰ ושומר פתאים ה',²¹ וכבר אמרו חז"ל בקצת דברים אלה שמאן דקפיד קפדינן,²² ואם כן טוב לנו שלא נקפיד ולהחזיק במשענת הכתוב: תמים תהיה עם ד' אלוקיך,²³ (וואין עוד מלבדו²⁴ כתיב. וכן בענינים הרמים והנשגבים כמו עה"ב ועולם התחיה וכיוצא די לנו

20 משלי י ט.

21 תהלים קטז ו.

22 פסחים קי ע"א, ושם: 'כל דקפיד קפדי בהדיה'.

23 דברים יח יג.

24 שם ד לה.

להחזיק באמונה שלמה כדברי קדשנו: כי לא תעזוב נפשי לשאול,²⁵ (ו)אף בשרי ישכון לבטח,²⁶ ולא נחקור במהות הדברים המכוסים ממנו ועין לא ראתם. לדידי ולקוצר שכלי כל הדברים האלה שייכים לכלל הנאמר: במופלא ממך אל תדרוש במה שהרשית התבונן,²⁷ ולא כרת הב"ה ברית על הנסתרות אלא על הגלויות לנו לשמור ולעשות את תורתו²⁸ אשר הבטיח אותנו שאינו צריך לעשיתה לידיעת דברים המופלגים ממנו בשמים ובמרחקי הים כי אם בפינו ובלבבנו לעשותם.²⁹

ועוד כתב מכתנ"י, איך לנהוג עם התלמידים כשימצאו בדברי חז"ל דברים שאינם מסכימים עם חכמות החיצונות הנהוגות בזמנינו, וכמודה לי שמכתנ"י [התכוון] עם חכמות הטבעיות בפרט, אשר עלו בזמנינו עשר מעלות בסולם הידיעה בערכם לדורות הקדומים. ואם זה כונת מכתנ"י יש לפנינו דרך סלולה להציל רגלי התלמידים מאבני נגף, והיא לענ"ד דרך האמת. חדא, שלא למנוע התלמידים מהכנס בחדרי המדעים האלה, אדרבא, ללמדם דרכי לימודים האלה בדרך מספיק ומחכים, משום שרק ההמון שאינם יודעים ומבינים דרכי החכמות האלה מאמינים לכל הדברים אשר בהם מתפארים בני דורנו, כאילו נעשה דור דעה דור הזה, וכל טבע הדברים בשמים ובארץ נגלה לחכמי הזמן ומרום גבהות שיאם משפילים לראות על כל דורות עולם שהיו לפניהם. אכן היודע ומבין דרך הלמודים האלה הוא יודע ומבין שודאי התפארת גדולה לחכמי הזמן בדברים הרבה המנוסים בנסיון והאמיתים במדה ומשקל ומנין, אשר נגלו לחוקרי הזמן והיו מכוסים לדורות שלפנינו. אכן כל השערות והבנינים אשר יבנו על יסוד ההקדמות האלה רובם אינם כי אם השערות מסופקות מאוד וכל יום ויום מוליד השערה אחרת, ומה שהיום ישבחו ויפארו כאלו היא האמת אשר אין לסור ממנה, כעת למחר הוא מסופק וניכר ביטולו, וכולן שונות זו מזו ואין להם יסוד נכון להשען עליהם. וכן יש דברים בספרי אומות קדמונים, אשר זה חמשים או מאה שנים כדברי שחוק ושקר נדמו לחכמי הדור, והיום הגיעו להבין כי קצת אמת נמצא בהם, ויש דברי חכמה שהיו ידועים לדורות הישנים ונאבדו מידיעת אחרונים. אם כן, אם נמצאו דברים בספרי הקדמונים

25	תהלים טז י.
26	שם שם ט.
27	חגיגה יג ע"א.
28	ר' דברים כט כח.
29	על פי דברים ל יב-יד.

המתנגד[ים] להשערות חכמי זמנינו, אין לגזור במהרה שהם שקר ועם אלה האמת היא וודאי.

אכן מה שנראה לענ"ד ההנהגה הראשית שצריך כל לומד דברי חז"ל לשית נגד עיניו הוא זה: חכמי דת האלקי' ומקבלי ומוסרי ומורי תורותיו חוקיו מצותיו ומשפטיו היו חז"ל, ולא חכמי הטבע וההנדסה והתכונה והרפואה ביחוד, רק כפי הצריך להם לידיעת ושמירת ועשית התורה, ולא מצינו שנמסרו להם ידיעות האלה מסיני. וכמו היום הזה, כל מי שאין אחת מידיעות האלה אומנותו ביחוד, למשל בעל דת ודין לענין כולם, והמהנדס לענין טבע הדומם והצומח והחי והמדבר, וכן התוכן, ומה גם אפ' חכם טבע הדומם לענין הצומח וכו', חכם טבע הצומח לענין השאר, כל אחד ואחד אין לבקש ממנו להיות חוקר האמת ויודע בדרישת נפשו אלא בשדה אומנותו ביחוד, וכל שאר המדעים די לו ותפארת למו אם ידע את אשר מורים חכמי המדעים בענינים האלה ונתקבל לאמת בזמנו ובדורו. ולא זה בלבד אלא אפ' במה שהוא אומנות חכם וחכם, אי אפשר לו וגם לא יבוקש ממנו שידע הכול ע"י חקירתו ונסיונו בעצמו, אלא רוב ידיעותיו נשענין על חקירת אחרים, ואם הם שגגו אין לתלות אשם בו, ודי לו ושבח ותפארת אם יש באמתחת חכמתו כל אשר מוסכם לאמת בזמנו ובמקומו ודורו, ואין חסרון כלל לגודל חכמתו אם בדור אחר ימצאו במקצת דבריו אשר האמין וקבל על הגדת וחקירת אחרים היו נשענים על קנה רצוף. כן חז"ל בדברים וענינים האלה. גדוליהם ידעו כל החכמות והמדעים כפי אשר מוסכם היה בזמניהם לאמת, ועמדו בזה בשוה על במתי החכמה והמדע עם כל שאר גדולי החכמים באו"ה אשר חכמתם והגדתם נתקבלו למפורסמות בדורותם.

הגע בעצמך, אם למשל חכם כחכם הומבאלד³⁰ היה בזמנם, אף הלך למרחקי הארץ לדרוש ולחקור על טבע הבריות, והיה מספר בתשובתו³¹ שנמצאו במדינה רחוקה מעבר לים דמות אדם הצומח מן הארץ, או נמצאו עכברים אשר נתהוו מעפר ועדין נראים עכברים חצים חי וחצים עודם עפר וכיוצא,³² ונתקבלו דברים אלה בקרב העולם לאמת, הנבקש מחז"ל שלא ידברו בחכמת התורה על דברים אלה, מה משפט בריות כאלה לענין או"ה וטומאה

30 אלכסנדר פון הומבולט (Humboldt) (1769-1859), מגדולי חוקרי הטבע בזמנו בגרמניה; הירבה לצאת למסעות מחקר.

31 בשובו ממסעו.

32 המכוון הוא אל מה שאמרו בירושלמי כלאים ח ד ובבבלי סנהדרין צא ע"א; והשווה רמב"ם, הלי שבת פ"א ה"ב.

וטהרה, אם לא שמו לדרך פעמיהם ללכת למרחקים ולדרוש אם אמת שנמצא בריות כזה כפי המפורסם בעולם? ואם כפי ראות עינינו היום דברים האלה בדויים נחשבים, וכי הקולר תלוי בחז"ל אשר בזמניהם היה זה במוסמכות אצל חכמי הטבע? וכן היה באמת, דברים אלה נמצאו בספרי פליניוס, אשר חי בזמן החורבן ברומי ואסף וקבץ לתוך ספרי טבע הדברים אשר חבר כל אשר היה מפורסם ומקובל בזמנו בחכמת הטבע. וכל מי שקורא בב"ק³³ באגדה: שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש והני מילי דלא כרע במודים, ימלא שחוק פיהו, ובפליניוס נמצאו דברים אלה מלה במלה, וז"ל: אומרים ששדרה של אדם לאחר שנים קצובים נתהפך לנחש,³⁴ אלא שחז"ל נשתמשו בו לתלות בו דבר מוסר. וכן לענ"ד ברור, כל דבר המתמיה כזה שנמצא בדברי חז"ל כשנחקר ונדרוש נמצא שהיה כבר מפורסם ומקובל לאמת בקרב חכמים בזמנים הללו. ומצינו שחז"ל בעצמם ובכבודם שמו חכמת או"ה בדברים הטבעיים שוה בשוה עם חכמתם, ובשאלתם עם מי האמת בענין מה שנחלקו חכמי או"ה עם חכמתם לא סמכו על קבלה שהיתה בידם אלא על סברא. ולא עוד, אלא שנתנו כבוד לדעת חכמי או"ה לאמר שנראה דבריהם מדברינו, כמו בהלוך החמה ביום ובלילה בפ' מי שהיה בפסחים,³⁵ שחכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי או"ה אומרים: ביום למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע, ואמר רבי: ונראה דבריהן מדברינו וזה לענ"ד הוכחה ברורה למה שאמרנו.

זה דרכינו בלמודנו לפי קט שכלנו ומיעוט תבונתנו, ואם שגינו ד' הטוב יכפר על השגיונות. ועוד אחת אוסיף, שהוא לפי ענ"ד כלל גדול ויסוד נכון לכל מלמד בתה"ק, הן בתנ"ך הן בהלכה והן באגדה והוא: ללמד ללשון לאמר איני יודע.³⁶ אין יכולת המלמד ואינו צריך לדעת הכל ולמצוא פשר לכל דבר קשה. אפי' חז"ל הניחו כמה דברים בקושיא, כ"ש וק"ו לקטני ערך כמונו. נודה ולא נבוש נגד תלמידינו: דבר זה לא ידענו. רק נשמר ונזהר לבלתי עשות פירוש דחוק ורחוק לפסוק או לאגדה או למימרא רק למען כסות ערותינו ועניות דעתינו. באמרנו לא ידענו ילמדו ממנו התלמידים להיות ענו ושפל רוח לפני חכמת חכמינו ז"ל ומה גם לפני אמרות אלקים ורוח קדשו. ילמדו ממנו להביט

33 בבא קמא טז א.

34 בספרו של פליניוס (Plinius, Nat. Hist. X 188) מסופר: יש בידינו מהרבה מקורות מוסמכים, שנחש עשוי להיוולד מלשד חוט השידרה של אדם'.

35 צד ע"ב.

36 על פי ברכות ד ע"א.

אל חז"ל על מושב רם ונשא ולהתאבק בעפר רגלם בארץ לפניהם. ילמדו ממנו שאין חסרון כלל באמונתנו אם לא נבין כל דברי חז"ל. ילמדו ממנו לטרוח וליגע יגיעה אחר יגיעה לירד לעומק דבריהם ולשאב חכמה בינה דעת ומוסר ממעיני ישועתם בסברא ישרה שיש תקוה היותה האמת וקרובה לכונתם. אכן את אשר לא יצלח שכלנו להבין כי אם בדרך רחוק ודחוק הרחק מאוד מיושר הדברים נניח למי שחכמתו גדולה מחכמתנו ולא נתלה בוקי סריקא בדעת חז"ל. כל פשט רחוק ודחוק, אשר לבנו אומר לנו שאינו אפשר היותו אמיתי, משבש דעת התלמידים, משפיל תפארת חז"ל, מכניס רוח גבוה בנפשותם, כאלו אין שום דבר שלא יוכלו להשיג ומטה רגל למודם מדרך יושר ומלמדם פתיות דעתנו תחת חכמת חכמינו ז"ל.

ב

אודות ענין האגדות, אשר לפי דעת מכתנ"י מקובלות הנה מסיני ואין חילוק ביניהם לענין זה ובין דברי ההלכות הנאמרים מפי השמועה, במחילת כבודו נ"י, לפי קוצר השג יד שכלי המך, דרך מסוכן וסכנה עצומה לפני התלמידים שיתגדלו על ברכי סברה זו, וכמעט ח"ו שערי מינות נפתחו בזה תחת רגליהם. מה יעשו העניים האלו אשר שמעו ממוריהם היום: דברי האגדות נמסרים בסיני כמו גופי התורה, ויבואו אח"כ לספרי גדולי קדמונינו אשר כל בית ישראל נשען עליהם, ויראו זה אומר דברי אגדה אינם אמונה אלא אומדנא וסברא, וזה שנאמרו דרך גוזמא? או כאשר ידבר איש אל רעיהו דברים שאין כונתם להיותם אמתיים, אלא כדי לשעשע אוזן שומעם לפי שעה? או ראו בחלום אשר יספרו? או שאין ללמוד מדברי האגדה אלא מה שיעלה על הדעת וכו' וכו'? מה יעשו העניים האלה כשיקראו דברים אלה וכיוצא באלה על דברים אשר נתגדלו על ברכי מוריהם לחשבם כאלו גם המה נתנו מסיני ואין חילוק ביניהם ובין גופי תורה? הלא בסכנה עצומה ימצאו את נפשם להשליך ח"ו גם אלה ואלה אחרי גום ובלתי החזק עוד אלא מה שידעו להבין לפי קטן שכלם. הלא טוב להם לבלתי גשת כלל על מבועי התורה והמצות ולהתחזק על מעשה המצות בדרך מצות אנשים מלומדה, משים פעמי רגליהם בדרך מסוכן כזה. על כן גם היום דעתי הקלושה שאין לנו לזוז מדרך החיים אשר למדונו אבותינו הקדמונים ז"ל בשומם חילוק גדול ועצמי בין הדברים שנאמרו מפי השמועה ודברים שנאמרו מפי אגדה. הלא שמם מוכיח עליהם, אלה נאמרו איש מפי איש, ותחלת מקורם שמיעת אוזן מפי משה מסיני, ואלה אף שנאמרו איש מפי איש

(כמו כמה דברי אגדה שאמר תלמיד מה ששמעו מרבו ורבו מרבו), תחלת מקורם מה שהגיד החכם מדעתו ומסברת נפשו, כפי מה שהבין מרוחב בינתו מדברי תנ"ך ומדרכי העולם ומנהגו, או שאמר דרך מוסר ויראה למשוך לב שומעיו לתורה ומצות.

ומה שמראה מכתנ"י להא דאיתא במדרש ילקוט³⁷ פנים מסבירות לאגדה, וכן משמע מירושלמי³⁸ ומס' סופרים³⁹ שאפי' דברי אגדה כבר נאמרו למשה מסיני, וכן להא דבעלי קריין אסורים באגדות כמו בהלכות⁴⁰, הנה מדרש ילקוט מס' סופרים וירושלמי אין עמדי פה לעיין במ, אכן ירשני מעלתו נ"י לומר דרך כלל: וכי דברי אגדה דברים בטלים ושיחת חולין המה? הלא ערכם רב ועצום, וודאי גם המה שייכים לעיקר כוונת [נותן] התורה והמצות ב"ה, שזולת הלימוד ומסירת ההלכות והדינים לדעת מה יעשה ישראל יקום כל חכם וחכם אשר נגע ד' בלבבו לשאוב מבאר התורה והמצוה בכל דור ודור, כפי המקום והזמן ותבונת השומעים ותכונת הדורש, דברי חכמה מליצה ומוסר, למשוך הלבבות לאהבת ד' ודרכי תורתו, הלא המה דור דור ודורשיו⁴¹ אשר איש ואיש בדרשותיו מתגדר בסגולה פרטיית כפי טבע נפשו ותכונת רוחו, ואין ספק אשר גם דרכים החפשיים האלה רצויים לפני המקום, אשר לא יטו מדרך האמת והיושר, ונרצים ומכוונים ממנו ית' מראשית נתינת תורתו, והודיע גם פנים אלה למשה דרך סתם, מבלי פרט כל דבר בפרט, אשר ידרוש שום חכם בשום זמן בתוך מקהלות ברבים, אלא אדרבא הניחו סתם למען יתגדר בו חכם וחכם, ורוח חכמתו יוציא ציצים ופרחים מערוגת התורה והמצוה לשמח אלקי' ואנשים. ואין לתמוה שבעלי קריין אסורים גם כן בהגדה, הלא גם דברי אגדה לכלל דברי תורה יחשבו ורובם בנויים על מקראות תנ"ך.

והא דמוכח מגיטין ס' שספרי דאגדתא שייכין לדברים שבעל פה שאי אתה רשאי לאמרן בכתב, במחילת כ"ה נ"י, וכי מפני זה נצטרך לומר שנתנו מסיני? הלא כמה דברים לא נתנו מסיני ואעפ"כ לא נתנו להיכתב מעיקר הדין, כגון כל מה שחידשו חז"ל והוציאו על פי סברא, ודינים שדנו על מאורעות שאירעו בזמן, ופירושים וחילוקים ודקדוקים שפרשו וחלקו לברר הלכות, וכן כל

37 ילקוט שמעוני, דברים תתל.

38 מגילה ד ע"א.

39 טז ע"ב.

40 ברכות כב ע"א.

41 על פי סנהדרין לח ע"ב.

תקנותיהם וגזרותיהם, אלא ודאי כתוב לך אלה הדברים,⁴² אלה אתה כותב ואי אתה כותב כל שאר דברים השייכים לתורה ובכלל זה גם אגדות. ומה שכתב מעלתו נ"י, שיש כמה ענינים מצד עצמן שאי אפשר לומר שחכמים יבדו אותם מלבם, כמו שאדה"ר הוצבר עפרו בשעה ראשונה וכו',⁴³ ובאמת דין גדול נתיסד על דבר זה, חישוב מולדות הלבנה וכו' וכיוצא מדרשים רבים שאין להם שום יסוד ושורש במקרא, והסברה אין לה יד מגעת להן וא"א בשום אופן אחר אם לא ע"י קבלה איש מפי איש וכו'. לענ"ד ודאי הדין עם מכתנ"י, שיש כמה דברים שלא הוציאו מגידיהם מפי סברתם, אלא היו להם מפי קבלה, בפרט סיפורי מעשים שאירעו בדורות קדם, כמו סיפורי מעשה מתולדות אברהם באור כשדים, חיי משה טרם בחירתו לשליח ד' וכיוצא. [ראיה] ברורה לזה שמצינו למשל כמה מעשי הגדה שאמרו אמוראים אחרונים ונמצאו כמעט אות באות בכיתבי פילון היהודי⁴⁴ שהיה חי כמה מאות שנים לפניהם באלכסאנדרי בזמן הבית. אכן אפי' בהם אין הכרח לומר שהיו מקובלים בסיני, אלא היו מקובלים באומה מדורות קדמונים. דהא כמדומה לי המחשבה קרובה לומר שאפי' מדורות קדם מימי אדם אנוש נח שם ועבר נאמרו דברים כאלה מדור דור עד הגיעם לאברהם וממנו לדורותיו, ואעפ"כ לפי קוצר שכלי אין להשבע על אמתת כל הספורים האלה ולהשוותם עם ספורי משה ונביאים. אפשר לקצתם מהם שלא נאמרו אלא דרך המצאת מליצה לתכלית מוסר או מדעי מה, ואפי' סיפורי תולדת אברהם עם תרח ונמרד באור כשדים, אין לדחות בשתי ידיים אם יאמר האומר היותם רק המצאת מליצה (וחידה?) מסברת הכרת אברהם את בוראו בן ג' שנים כמנין עקב⁴⁵ ומאמר הב"ה הוצאתיך מאור כשדים.⁴⁶ תדע דהא למאן דאמר דלא נתגייר עד היותו בן נ"ב שנה ויותר⁴⁷ אין מקום לסיפורים האלה, ואם היו מקובלות באומה כאמתתה של תורה לא היה באפשרות לאחר גירותו כל כך. ואין לתמוה על זה דהא אפי' על סיפורי מעשה איוב יש מחז"ל אמרו שלא היו אלא משל והמצאת מליצה⁴⁸ והלביש חכמה מוסר ויראה בלבוש סיפורים נשגב מושך הלבבות.

42 צ"ל את הדברים האלה - גיטין ס ע"ב.

43 סנהדרין שם.

44 פילון כתב, בין השאר, על חיי האבות וחיי משה.

45 נדרים לב ע"א.

46 ר' בראשית רבה מד טז.

47 ר' עבודה זרה ט ע"א וע"י גם בראשית רבה סד ד.

48 בבא בתרא טו ע"א.

וכמו כן לענ"ד מאמר על יום בריאת האדם ויצירתו, אשר הביא מכתנ"י לראיה ויכתוב שאי אפשר לחז"ל להוציא דבר כזה מבלי קבלה אמתית, בפרט שדין גדול נתיחס על דבר זה: חישוב מולדות הלבנה ותקופת החמה וכו'. ויש לומר שלא אמר ר' יוחנן בר חנינא דברים אלה דרך סיפור מעשים שנעשה באמת, אלא דרשם דרך אגדה מן הכתוב: ואדם ביקר בל ילין.⁴⁹ תדע דהא כמו כן כל מאמר רב אושע' משמיה דרב שנאמר לפני מאמר ריב"ח: אדה"ר גופו מבבל וכו'.⁵⁰ אינו אלא השערה מפי סברה ע"ש ברש"י. וכמדומה לי שכבר ראיתי מי שמשיג על מאמר ריב"ח, היאך אפשר לומר שמיד בתחלת יום הששי התחילה יצירת אדם, הלא קדמה באותו היום יצירת בהמה ורמש וחיתו ארץ,⁵¹ והוכיח מזה שלא נאמרו דברי ריב"ח על צד מעשה רק אגדה לתכלית מוסר או מדעי מה. ומה שרצה מכתנ"י להוכיח, אשר בהכרח נאמרו דברים אלה על אמתתם, דהא לפי תוספות ר"ה ח' ד"ה לתקופות כר"א חישוב מולדי הלבנה והסרת ז"ט תרמ"ב יסודתו על מאמר ריב"ח שבשעה תשיעית נצטווה וכו', ימחל מכ"ת נ"י אשר גם בזה לבבי לא כן ידמה. בעו"ה איני בקי בחכמת חשבון תקופות והמולדות ובהל' קידוש הלבנה, אכן זאת ידעתי שהסימנים בהר"ד וכיוצא שמסרו לנו מיסדי עיבורנו לא היה היסוד אשר עליו בנו חשבונם, אלא אדרבא, הסימנים האלה יצאו מחשבונם ומסרום לסקל הדרך לכל הבאים אחריהם, כי המה כיונו בבירור על פי חכמתם מולד הלבנה בזמנם וחשבו לאחור עד תחילת יצירת הלבנה על פי שנות היצירה וימיה ושעותיה, וקבעו על פי זה תחילת החשבון בסימניהם, ודעת התוספות שכללו בחשבונם לאחור גם מאמר ריב"ח וקיטרוג הלבנה. ואם כן, לו יונח שריב"ח לא היתה כונתו כלל שנתהוה יצירת האדם באמת בסדר זה, לא יצאו מזה שום הפסד ופגם לקידוש הלבנה והלכותיה. תדע, דאי לא כן, היאך נמצא ידים ורגלים בבה"מ והרשב"א שלפי פירושו בהגדות⁵² כל מעשה קטרוג הלבנה ונזופה אינו אלא משל להורותנו דבר חכמה ומוסר, וכי בשביל זה יתמוטט ח"ו יסודות קביעות חדשינו ומועדינו? אלא לענ"ד ודאי כדאמרן.

מכתנ"י הראה על ל"ב מדות שהאגדה נדרשת בהם⁵³ ובתוכם ג"ש אשר אין אדם לומד בלי קבלה והוכיח מזה שגם דברי אגדה נמסרים מסיני.

49 תהלים מט יג.

50 סנהדרין לח ע"א-ע"ב.

51 בראשית א כד. קושיא זו נמצאת בחידושי אגדות המהרש"א בסנהדרין שם.

52 מובא בדברי הכותב בעין יעקב, שבועות דף ט.

53 ר' ספר כריתות לר' שמעון מקינון.

במכנ"י⁵⁴ אין לנו הוכחה שכלל זה אין אדם דן ג"ש מעצמו⁵⁵ נאמר ג"כ על דברי אגדה. ימחול נא לעיין על ברייתא זו דל"ב מדות ויראה שרוב דבריה נאמרים על מדרשי נביאים וכתובים, והמדרשים שהביאה על מדת ג"ש כולם טובים על דברי נביאים וכתובים או ללמוד דברי תורה מדברי קבלה (אשר לא ייתכן בי"ג מדות דר' ישמעאל), ואי אפשר כלל לומר שמדרשים אלה נמסרו מסיני. ומה שאמר מכתנ"י על הא דאמרינן דאין למדין מן האגדה, וכמו כן אומרינן שאין ללמוד לא מן הלכה ולא מן הברייתא ולא מן התוספתא ולא מן הגמרא. במכנ"י גם בזה לבבי לא כן ידמה. משנה ברייתא תוספתא גמרא יחדיו טובים על ענין אחד ומבררים אותו מדרגה אחר מדרגה, מה שהניח זה מברר זה, ודאי אין ללמוד אלא מן האחרון שהוא הגמרא. אכן אגדה יחידה היא ואין אחריה כלום, ואם נאמר שאין למדין, אם כן זה נאמר במוחלט בלי תנאי. גם הפירוש אשר מכתנ"י הלך לפרש על כונת קדמונינו בזה, לענ"ד אינם טובים פירוש זה. ימחול נא למשל לעיין דברי ר' שמואל הנגיד במבוא התלמוד, לענ"ד אין להסתפק בכוונתו ויובן השאר.

למה שם

54 במחילת כבודו נרו יאיר.

55 פסחים סו ע"א.